

KOLEKTİF SİYASAL ŞİDDET VE İSLAMİ TOPLUMSAL HAREKET ANALİZİ: HAMAS ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Marella Bodur Ün
Çukurova Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Arş. Gör. Kasım Timur
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Öz

Kolektif siyasal şiddet analizi için paradigmatik bir yaklaşımın söz konusu olmayışı, mevcut literatürün sınırlılıklarını geride bırakmaya yardımcı olacak yeni bir yaklaşıma ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Toplumsal Hareket Çalışmaları, geleneksel olarak şiddet araçlarının kullanımını içermeyen hareketlere odaklanmış olmasına rağmen kolektif siyasal şiddet vakalarının analizine de önemli katkılar sunabilecek araçları barındırmaktadır. Zira kolektif siyasal şiddet hareketleri, toplumsal hareketler gibi dayanışmaya dayalı ve içerisinde yer aldığı sistemin sınırlarını zorlayan kolektif hareket biçimleridir. Ayrıca, toplumsal hareketlere benzer şekilde siyasal fırsat yapılarının değişiminden etkilenmekte ve örgütlenme, katılım, mobilizasyon ve gerekli kaynakların temini sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu çalışma, Toplumsal Hareket Çalışmaları'nın siyasal fırsat yapıları, kaynak mobilizasyonu, örgütsel hareketlilik stratejileri, çerçeveleme ve kimlik inşası süreçleri gibi kuramsal ve kavramsal araçlarıyla, kolektif siyasal şiddet analizi için gerekli olan bütüncül yaklaşıma katkı sunabileceğini savunmaktadır. Böylece Terörizm Çalışmaları'nın varsaydığından daha karmaşık bir örgütlenmeye sahip olan ve mevcut literatürün analizde yetersiz kaldığı Hamas örneğinin Filistin siyasetindeki yerinin doğru şekilde belirlenmesi mümkün olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kolektif Siyasal Şiddet, Toplumsal Hareket Çalışmaları, Terörizm Çalışmaları, Toplumsal Hareketler, Hamas

*Collective Political Violence and Analysis of Islamist Social Movements:
The Case of Hamas*

Abstract

A survey of the literature on political violence reveals that there is no paradigmatic approach with which to study different forms of collective political violence. Thus, there is a need for a new framework which overcomes the shortcomings of the existing literature. While the study of social movements has generally focused on non-violent collective action in democratic settings and neglected violence in social movements, it still provides the necessary tools to examine cases of collective political violence. Just like non-violent social movements, movements that adopt political violence experience problems related to organization, mobilization of resources, recruitment and construction of collective action frames. They are also affected by the changing political opportunities. Thus, this study argues that Social Movement Studies can contribute to the development of a more comprehensive approach with which to analyze collective political violence as it offers the necessary theoretical and conceptual tools such as political opportunity structures, resource mobilization, organizational mobilization strategies and processes of framing and identity construction. Such tools would help us better situate a complex organization such as Hamas, which is often inadequately analyzed within the literature on collective political violence dominated by Terrorism Studies.

Keywords: Collective Political Violence, Social Movement Studies, Terrorism Studies, Social Movements, Hamas

* Makale geliş tarihi: 08.09.2015
Makale kabul tarihi: 31.03.2016

Kolektif Siyasal Şiddet ve İslami Toplumsal Hareket Analizi: Hamas Örneği*

Giriş

Kolektif siyasal şiddet, taşıdıkları siyasal iddialar çerçevesinde eylemcilerin, mücadele ettikleri sistemin sınırlarını test etmek ve siyasal gelişmeleri etkilemek için şiddet içeren eylem repertuvarlarıyla harekete geçtikleri kolektif şiddet durumunu ifade etmektedir. Bu anlamda, toplumsal hareketler gibi, kolektif siyasal şiddet hareketleri de dayanışma ve çatışma içeren kolektif hareket biçimleridir. Toplumsal hareketlere içkin kabul edilen sembollere ve kodlara meydan okumalar, siyasal şiddet söz konusu olduğunda farklılık arz etmemektedir. Zira “[s]iyasal şiddet esasen semboliktir: ürettiği kültürel ve duygusal etkiler, materyal zararından daha önemlidir” (della Porta, 2008: 226). Ayrıca, kolektif siyasal şiddet hareketleri, maliyeti yüksek eylemlerle harekete geçtikleri için, örgütlenme ve kaynakların sürekliliğinin sağlanması noktasında toplumsal hareketlerle benzer sorunlar yaşamaktadırlar (Beck, 2008: 1568).

Kolektif siyasal şiddet araştırmaları, şiddet olgusunu inceleyen farklı yaklaşımları barındırdığından, vaka analizi için bütüncül bir bakış açısı geliştirilememektedir. Şiddete dair bilgi üretimini etkileyen bu sorun, kimi zaman vaka analizini bağlamından koparmaya ve normatif sonuçlar üretmeye, kimi zaman da vakanın tekil bir unsurunun aşırı vurgulanmasına ve farklı görünümünün gözden kaçırılmasına neden olmaktadır. Netice olarak da, varsayılandan daha karmaşık örgütlenmelerin analizi noktasında yetersiz kalmaktadır.

Literatürde, artan şiddet kullanımıyla betimlenen davranış ve tutum değişikliğini, yani *radikalleşme* sürecini, açıklayan farklı analizlerin söz konusu oluşu, daha kapsamlı bir bakış açısına ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Objektif ve akademik olmayan bir değerlendirme sunmakla eleştirilen Terörizm Çalışmaları, “terörle mücadele” stratejisi bağlamında hegemon bakışı takip etmektedir. Siyasal şiddet analizinde Terörizm Çalışmaları’nın dar kapsamının

* Bu çalışma, Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından 1079 no.lu proje ile desteklenmiştir.

Bu makale, Yrd. Doç. Dr. Marella Bodur Ün’ün danışmanlığında Ar. Gör. Kasım Timur tarafından yazılan "Toplumsal Hareket Çalışmaları ve Siyasal Şiddet Analizi: Hamas Örneği" adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

dışına çıkararak çatışmanın sosyal, kültürel ve siyasal bağlamlarının dikkate alınması ihtiyacı farklı disiplinler ve yaklaşımlarla işbirliğine gidilmesini gerektirmektedir.

Bu çalışma, Toplumsal Hareket Çalışmaları'nın, geleneksel olarak şiddet araçlarının kullanımını içermeyen hareketlere odaklanmış olmasına karşın siyasal şiddet vakalarının analizine önemli katkılar sunabilecek araçları barındırdığını savunmaktadır. Kaynak Mobilizasyonu yaklaşımı ve Yeni Toplumsal Hareketler teorisinin kullandığı siyasal fırsat yapıları, kaynak mobilizasyonu, örgütsel mobilizasyon stratejileri, çerçeveleme ve kimlik inşası süreçleri gibi kavramsal araçlarıyla, *radikalleşme* sürecinde etkin olan mekanizmaların belirlenmesine yardımcı olacak kuramsal çerçeveye sahiptir. Böylece, Hamas gibi daha karmaşık örgütlenmelerin incelenmesinde, hareketin *çoğul görünümünün* dikkate alındığı bütüncül bir kuramsal analiz mümkün olabilmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde siyasal hegemonyanın politika öncelikleri doğrultusunda bilgi üretmekle eleştirilen ana akım Terörizm Çalışmaları'nın kolektif siyasal şiddetin sosyal, kültürel ve siyasal bağlamlarını göz ardı ederek analiz için dar bir kapsam sunduğu iddia edilecektir. İkinci bölümde ise Kaynak Mobilizasyonu yaklaşımı ve Yeni Toplumsal Hareketler teorisinin, kolektif siyasal şiddet analizi için sundukları katkılar belirlenerek kuramsal bir çerçeve çizilecektir. Son bölümde ise, bu kuramsal çerçeve ile Hamas'ın Filistin siyasetindeki yerinin doğru konumlandırılabilmesi için bireysel katılımcılar, hareket örgütü ve siyasal yapı arasındaki karmaşık etkileşimlerin ve ilişkilerin belirlenmesine çalışılacaktır. Ayrıca, hareketin siyasal fırsat yapıları karşısındaki değişimi; toplumsal, siyasal ve askeri-militer örgütlenmesi; ve bireysel katılımın sürekliliğini sağlamak için kullandığı araçlar incelenecektir. Bu çalışma, Hamas'ın bir toplumsal hareketi, siyasal partiyi ve askeri-militer kanadı içerisinde barındıran karmaşık bir hareket örgütlenmesi sunduğunu iddia etmektedir.

1. Siyasal Şiddet ve Terörizm Çalışmaları

Terörizm Çalışmaları¹, siyasal şiddet çalışmalarından ayrılarak bağımsız bir araştırma alanı olarak gelişmiştir. Ayrışma yönünde ilk gelişme, 1960'larda anti-kolonyal hareketler, gerilla grupları ve devrimci ayaklanmalar gibi şiddet oluşumlarıyla mücadele içindeki Batının, komünizm ve dekolonizasyon ile

1 Geleneksel Terörizm Çalışmaları içerisinde yer alan bazı eserler için bkz. Rapoport ve Alexander, 1982; Laqueur, 1999; Hoffman, 2006; Alexander, 2010; Wilkinson, 2011.

mücadelesini “terörizm” referansı ile yürüterek ilgili grupların mücadelelerini gayrimeşrulaştırmaya yönelmesiyle ortaya çıkmıştır.² Örneğin, Cezayir’de Fransızlara karşı faaliyet gösteren Ulusal Kurtuluş Cephesi (*Jabhat al-Tahrir al-Watani*) ve Filistin davası için mücadele yürüten Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)³ terörizm referansı ile anılan oluşumlardır. İkinci gelişme ise, 11 Eylül saldırılarına tepki olarak terörizm çalışmalarında artış⁴ görülmesiyle ortaya çıkmış ve temelde terörü önleme girişiminin bir parçası olmuştur (Jackson vd., 2011: 10-11).⁵

Terörizm Çalışmaları, alanda çalışanların akademik tarafsızlığı, Batılı hegemonya ve siyasal erk karşısındaki konumu dolayısıyla eleştirilerek uğramaktadır (Jackson vd., 2011: 11-14). Bu bağlamda, alana yönelik olarak, kapsamlı bir entelektüel ve siyasal çabayı içerisine alan “terörizm endüstrisi” olgusundan bahsedilmektedir (Mueller, 2006). Endüstri tanımlaması devlet, toplum ve medyanın önemli güç merkezleriyle kurulan bağlantı aracılığıyla, baskın inanış ve görüşlerin aksi yönünde olan eleştirmenlerin erişiminin dışlanarak bilgi akışının kontrol altına alınması sürecini (*gate-keeping*) ve temel politika meselesi olarak terörizm konusunun gündemde tutulmasından duyulan uzun dönem materyal çıkarları kapsamına almaktadır (Jackson vd., 2011: 13-14; Altuntaş, 2009: 125-131).

Raphael (2009), terörizm konusunda yazan belirli bir grup akademisyenin “epistemik cemaat”⁶ oluşturduğunu savunmaktadır. Bilgi ile politika üretimi arasındaki aktarımda aracı rolü üstlenen bu cemaat –özellikle ABD’de– siyasa yapıcılar üzerinde geleneksel bir etkiye sahiptir. Yazara göre, terörizm araştırmaları, siyasa yapım süreci bağlamında ABD dış politikasının ideolojik işlevi olarak iki boyutta hizmet etmektedir. Öncelikle, geleneksel terörizm araştırmaları, “terörle savaş” başlığı altında Küresel Güney’e yönelen zorlayıcı müdahalelerini meşrulaştırdığı ölçüde ABD’nin çıkarlarına hizmet etmiştir (Raphael, 2009: 51-57). İkinci olarak ise, doğrudan ABD’nin müdahil olduğu veya desteklediği operasyonlar karşısında akademik sessizliğin tercih

² Bkz. Winkler, 2006.

³ FKÖ, 1987 yılında ABD Kongresi tarafından “terörist örgüt” olarak tanımlanmış ve ABD’nin çıkarlarına tehdit oluşturduğu savunulmuştur (Mark, 2005: 5).

⁴ 11 Eylül’den üç yıl sonra “İslami terörizm” çalışmaları literatürün yaklaşık %58’ini oluşturmuş ve alana hâkim olmuştur (Silke, 2009: 43).

⁵ Bu girişimin bir parçası olan bazı kaynaklar için bkz. Sageman, 2004; Pape, 2005; Abrahms, 2008.

⁶ Bilgi-güç ilişkisi dikkate alındığında, *epistemik cemaat*, yeni fikirlerin ve bilgilerin yayılımı aracılığıyla yeni davranış modellerinin geliştirilmesi ve böylece uluslararası politika koordinasyonunun önemli bir belirleyicisinin kontrol altına alınmasıyla rolünü gerçekleştirmektedir (Haas, 1992: 2-3).

edilmesiyle yerine getirilmektedir. Bu açıdan, hükümet-karşıtı güçlerin ve ulusal rejimlere yönelik istikrar bozucu girişimlerin desteklenmesi çabaları, literatür içerisinde neredeyse tamamen göz ardı edilmiştir (Raphael, 2009: 59-60). Neticede, ABD destekli hükümetlerin kimi zaman sivil hedeflere de yönelen şiddet kullanımları “terörle mücadele” dahilinde değerlendirildiğinden, aşırı güç kullanımı ve gayrimeşru araçlarla şekillenen politikalara yönelik bilinçli bir görmezden gelme çabası ortaya çıkmaktadır.

Sınırlı bir çevrede üretilen bilginin dünyanın geri kalanına akışıyla şekillenen terörizm kavrayışı, hegemon bakışın hakim olduğu bir akademik alan yaratarak belirli çıkarılara ve amaçlara hizmet etmektedir. Ana akım Terörizm Çalışmaları, Cox (1981)’un tanımladığı “sorun çözücü teoriler” gibi, mevcut toplumsal ve siyasal güç ilişkilerini verili alarak, bu ilişkilerin ve kurumların temel sorunlarıyla ilgilenmekte ve sistemin sorunsuz işleyişini destekleyecek çözümler üretmektedir (Jackson, 2007; Gunning, 2007a; Jackson vd., 2011). Bu bağlamda, geleneksel Terörizm Çalışmaları, terörizmi bir strateji olarak algılamak yerine “aktör temelli bir tanım” (Jackson, 2009b: 70) kurarak devlet-dışı aktörlerin, gayrimeşru ve gayriahlâkî bir eylem biçimi izlemekte oldukları yönünde monolitik bir kavrayış inşa etmektedir.⁷ Ayrıca, insani güvenliği devlet güvenliğine eşitleme, devlet terörizmini görmezden gelme⁸, alternatif yaklaşımları marjinalleştirme ve Batılı hegemonyayı ve başat rolünü savunma eğilimindedir (Jackson vd., 2011: 21).

Hegemon bakışın normatif değerleri ve politika önceliklerine bağlı analizler, ana akım literatürde geniş yer bularak içsel dinamikler, ideolojik motivasyonlar, hedefler ve stratejiler üzerine odaklanmakta şiddeti ortaya çıkartan ve sürdüren toplumsal-siyasal koşullar hakkında ise çok az analiz sunulmaktadır (Raphael, 2009). Bu kapsamda, Filistin hareketleri ve Lübnan Hizbullahı gibi İsrail’e karşı silahlı direniş sergileyen gruplara yönelik araştırmalar, “sarsılmaz ve köktenci bir ideoloji” ile hareket eden saldırganlar olarak betimlediği hareketleri “bağlamından koparan” bir analiz geliştirmektedir (Raphael, 2009: 60-61).

7 Üzerinde uzlaşmış bir “terörizm” tanımlaması olmadığı gibi, terörizmin neyi kapsadığı ve bir “teröristin” kim olduğu soruları da genel kabul görmüş bir yanıt bulamamıştır (Silke, 2009: 36).

8 Devlet terörizmini görmezden gelen kimi çalışmalar için bkz. Laqueur, 2002; Hoffman, 2006. Jackson (2009a: 13), terörizmin belirleyici niteliğini, “devlet-dışı aktörlerin gayri meşru siyasal şiddeti” olarak analiz eden yaklaşımların, devlet terörizmini göz ardı etmesini, devletin şiddet kullanma noktasında meşru bir hakla donatılmış olarak görülmesinden kaynaklandığını belirtmektedir.

Öte yandan Eleştirel Terörizm Çalışmaları (*Critical Terrorism Studies*), terörizm araştırmalarında gereksinim duyulan “eleştirel dönüşü” ortaya çıkarmıştır. Eleştirel çalışmalar, ana akımdan ontolojik, epistemolojik ve normatif bir farklılaşmayı ifade etmektedir. *Ontolojik* olarak terörizme değişmez, objektif bir olgu gibi yaklaşmak yerine, terörizmin belirli kültürel ve toplumsal pratiklerle inşa edilmiş olduğu ve şiddet eyleminin belirli bağlamlar, koşullar, amaçlar ve sosyal, kültürel, yasal ve siyasal düzlemlerde anlamlandırma, sınıflandırma ve etiketleme süreçlerine bağımlı olduğu kabul edilmektedir (Jackson vd., 2011: 31; Jackson, 2009a: 4). Dolayısıyla tekil bir “terörizm” tanımlaması⁹ yaparak bu tanımlamayı tüm olgulara uygulamak hatalı bir yaklaşım olacaktır. Ayrıca kapsamlı bir siyasal mücadele içerisinde dinamik bir strateji olan terörizmin doğru tanımlanamamasına yol açacaktır (Jackson, 2009a: 4). *Epistemolojik* olarak, terörizm konusunda objektif bilginin imkânsızlığı kabul edilmekte ve bilgi üretiminin sosyal bağlamını, araştırmacının öznelliğini ve bilgi-güç ilişkisini dikkate almak gerektiği vurgulanmaktadır (Breen Smyth, 2007: 262-263; Jackson, 2009a: 6). Zira Said (1986: 35)’in İsrail-Filistin çatışması bağlamında vurguladığı gibi “yayımların, fikirlerin yayılmasının ve ahlaki hegemonyanın hatırı sayılır siyasal gücü” ile şekillenen bilgi üretimi, taraflardan biri için “muazzam bir yorumlayıcı silah cephanesi” ortaya çıkarabilmektedir. Son olarak, *normatif* açıdan, geleneksel sorun çözücü yaklaşımların ulusal güvenliği ve statükonun devamlılığını ön plana alan bakışlarının aksine birey ve toplumu merkezine alan bir güvenlik anlayışı benimsenmektedir (Jackson vd., 2011: 31; Jackson, 2009a: 5). Bu anlayışla, meşru olmayan şiddet araçlarıyla desteklene dahi “terörle mücadele” adına yürütülen devlet politikalarını sorgusuz destekleyen geleneksel tutum geride bırakılmaya ve bireyin güvenliği öncelikli hale getirilmeye çalışılmaktadır.

Eleştirel Terörizm Çalışmaları, terörizm hakkında üretilen bilgiyi sorgulayarak yeni araştırma soruları ve odak noktaları geliştirmek gerektiğini savunmakta (Jackson, 2009a: 9) ve böyle bir yaklaşım da, farklı disiplinler ve yaklaşımlarla işbirliğini gerektirmektedir. Esasında şiddet söz konusu olduğunda genelgeçer bir anlatı kurmak yanıltıcıdır. Zira farklı siyasal rejimlerde hâkim olan iktidar-toplum ilişkileri, sivil toplum yapıları, meşru taleplerin yasal yollarla dile getirilmesini sağlayacak kurumsal mekanizmaların

9 Benzer şekilde, terörizmin dinamik yapısı, bireylere veya gruplara dönük olarak değişmez bir “terörist” tanımlaması yapılmasını engellemektedir. Güney Afrika’da apartheid karşıtı mücadelenin simge isimlerinden Nelson Mandela’nın bir zamanlar terörist kabul edilirken, kendisine Nobel Barış Ödülü verilmiş olması (Jackson, 2009a: 5) yapılacak kimliklendirmelerin siyasal yargı aracı işlevi gördüğünü açıkça göstermektedir.

açıklığı/kapalılığı ve kültürel motifler hareketlerin farklı mekanizmalarla işlemesine yol açacaktır. Yine de her hareketin içinde bulunduğu sistemden bağımsız olarak sahip olduğu ortak unsurları söz konusudur. Şiddet hareketleri de, toplumsal hareketler gibi örgütlenme, mobilizasyon ve kaynak sorunlarıyla karşı karşıya kalmakta ve faaliyet gösterdikleri siyasal rejimin değişen doğasından etkilenmektedir. Bu noktada, hareketlerin gelişim süreçleri; yaşadığı değişimler; yükseliş ve düşüşlerini belirleyen faktörler ve otorite, karşıtlar veya üçüncü taraflar ile ilişkilerinin yapısı incelenmelidir. Bu kapsamda Toplumsal Hareket Çalışmaları'nın siyasal fırsat yapıları, çerçeveleme süreci, kaynak mobilizasyonu, örgütsel mobilizasyon stratejileri, harekete katılım ve kimlik inşası süreçleri gibi kuramsal unsurları, daha bütüncül bir analiz geliştirilmesine önemli katkılar sunacaktır.

2. Siyasal Şiddet ve Toplumsal Hareket Çalışmaları

Günümüz Toplumsal Hareket Çalışmaları'na iki ana yaklaşım hâkimdir: ABD merkezli Kaynak Mobilizasyonu (*Resource Mobilization*) ve Batı Avrupa merkezli Yeni Toplumsal Hareketler (*New Social Movements*) teorisi. Kaynak Mobilizasyonu yaklaşımı, sosyal yapıyı ve toplumsal bölüşümü değiştirmeye yönelik kurumsallaşmış hareketlere vurgu yaparken (McCarthy ve Zald, 1977; Jenkins, 1983; Edwards ve McCarthy, 2004); Yeni Toplumsal Hareketler teorisyenleri, gündelik hayatın kültürel yönüne odaklanmakta ve aktörlerin kendilerini tanımlama biçiminin toplumsal yansıması olarak kimlik ve yaşam tarzı savunusuna yönelik hareketleri incelemektedir (Touraine, 1985, 1988; Melucci, 1980, 1996; Habermas, 1981; Cohen, 1999; Castells, 2008).

Kaynak Mobilizasyonu yaklaşımı, “kaynakların çeşitliliği, toplumsal hareketlerin diğer gruplarla bağlantıları, hareketlerin başarı için dış desteğe olan bağımlılığı ve otorite tarafından hareketleri kontrol altına almak için kullanılan taktikler” gibi unsurları toplumsal hareket analizinin merkezine taşımıştır (McCarthy ve Zald, 1977: 1213). Bu bağlamda, analizin hareketin kendisine değil, örgütlülük yapısı ve bu örgütlülüğün etkinliği ve işlevselliğine odaklandığı söylenebilir. Yaklaşım böylece, “örgütlenme, çıkarlar, kaynaklar, fırsatlar ve stratejiler gibi “objektif” değişkenler üzerinde” durmaktadır (Cohen, 1999: 114).

Yaklaşım içerisinde, hareket örgütüne, eylem ve kampanyalarına katılım ve destek sunma konusu merkezi bir sorundur. Bu noktada *çerçeveleme* yaklaşımı, Kaynak Mobilizasyonu yaklaşımına eklenerek bireyin “katılım kararı” ile “şikâyetler” arasında kavramsal bir köprü kurmaya çalışmıştır (Snow vd., 1986). Çerçeve uyumlaştırma (*frame alignment*) analizi, Goffman (1974)'ın bireyin somut olayları “konumlandırma, kavrama, tanımlama ve

etiketleme[sine]” izin veren “yorumlama şemaları” (*schemata of interpretation*) olarak tanımladığı çerçevelerden hareket etmektedir. Yorumlama şemaları, aksi takdirde anlamsız görünecek hadiseleri anlamlı hale dönüştürmektedir. Böylece, birey veya grup, çevresindeki dünyayı anlamlandırabilmek için kültürünün merkezi bir unsuru olan referans çerçevelerini kullanacaktır (Goffman, 1974: 27, 39).

Yeni Toplumsal Hareketler teorisi ise, kapitalist gelişim sürecinin veya sosyoekonomik krizlerin neden olduğu geleneksel sınıf çatışması yerine ortak kültürel değerlerin toplumsal anlamı ve kullanımı üzerine yoğunlaşan hareketleri incelemektedir (Touraine, 1985: 760). Melucci (1980), toplumsal hareketi dayanışmaya dayalı, çatışma taşıyan ve içerisinde yer aldığı sistemin sınırlarını zorlayan bir kolektif hareket biçimi olarak tanımlamaktadır. Böylece toplumsal hareket, sembolik alan üzerinde yürütülen bir çatışma aracılığıyla aktörlerin ve kavrayışların yeniden inşası sürecinin temel bileşeni olmaktadır. Touraine (1985) ise, toplumsal hayatın kimlik ve kültürel farklılıklar boyutu üzerine odaklanarak kültür yönelimli ve yapısal bir çatışma içerisinde yer alan toplumsal aktörleri analizinin merkezine almaktadır. Touraine (1999: 44-45)’e göre, toplumsal hareketler, mevcut kültürel kaynaklar ve aktiviteler üzerindeki toplumsal kontrolün ve hâkimiyet ilişkilerinin sorgulanmasının bir parçasıdır.

Tilly ise, toplumsal hareketleri, kendine özgü “çekişmeli politika” (*contentious politics*) biçimi olarak tanımlamaktadır. Toplumsal hareketler, başkalarının çıkarlarıyla çatışma yaratacak kolektif hak talebi içerdiği için *çekişmeli* ve “ister hak talep edenler, ister talep nesnelere, ister nesne birlikleri, isterse de çatışmanın denetçileri bağlamında olsun, hak talebinde bir şekilde bu ya da şu türde bir hükümet tasarımı gündeme geleceğinden dolayı” da *politiktir* (Tilly, 2008: 16; 2009: 50). Bu analiz, toplumsal-tarihsel koşullardan etkilenen dinamik bir yapı sunmaktadır. Bu açıdan zamana ve mekâna bağlı olarak siyasal çevrede, hareket ile hedef arasındaki etkileşimlerin yapısında ve hareketin katılımcıları (hareketin aktörleri ve karşı-aktörler) arasındaki ilişkilerde meydana gelecek değişimler, toplumsal hareketin formu, personel yapısı ve iddiaları üzerinde farklılaşmaya yol açacaktır (Tilly, 2008: 33). Hareketin görünürlüğü ve etkinliğinde yaşanacak değişimler, içsel olarak “politik girişimcilerin” (*political entrepreneurs*) çabalarına ve dışsal olarak da “siyasal fırsatların”¹⁰ (Tarrow, 1994) genişlemesi ve daralmasına bağlıdır.

10 Siyasal fırsatlar yapısı (*structure of political opportunities*) kavramı ilk kez Eisinger (1973: 11-12) tarafından, formel siyasal yapı, hükümet duyarlılığı, toplumsal yapı ve sosyal istikrar gibi değişkenleri içeren siyasal ortam ile siyasal davranış modeli arasındaki bağlantıyı analizde kullanılmıştır. Buna göre, çevresel unsurların eylem üzerinde bazı kısıtlayıcı veya kolaylaştırıcı etkileri mevcuttur ve bir hareket

Değişen koşullar hareketin ortadan kaybolmasına veya farklı yapılara (siyasi parti gibi) dönüşmesine neden olabilmektedir.

Toplumsal Hareket Çalışmaları'nın bu iki ana yaklaşımı, "önemli farklılıklarına rağmen" modern sivil toplumu temel almaları nedeniyle birbirlerini tamamlamaktadır (Cohen, 1999: 110). Ayrıca, toplumsal hareket analizinin iki temel sorusu olan, bir hareket "neden" ve "nasıl" ortaya çıkar ve varlığını sürdürür sorularına her iki yaklaşımın bakış açıları bütünün parçalarını oluşturacak biçimde tamamlayıcıdır (Klandermans, 1986; Tarrow, 1986). Bakış açılarındaki tamamlayıcılık dolayısıyla bu iki yaklaşım, kolektif siyasal şiddet analizine katkı sunabilecek önemli araçlara sahiptir. Ancak toplumsal hareketler literatürü, Batılı moderniteyle "çelişen" olguları genel olarak patolojik vaka olarak değerlendirdiğinden, İslami hareket örneklerini (Göle, 2011) ve kullanılan araçların şiddet içermesi sebebiyle de siyasal şiddet eylemlerini (della Porta, 2009) inceleme dışı bırakmıştır. Çalışmalar daha ziyade "barışçıl" eylem repertuarına sahip hareketlere odaklanmış¹¹ ve kolektif siyasal şiddet eylemlerine dair çok az çalışma üretilmiştir (Goodwin, 2004; della Porta, 2009).

Toplumsal Hareket Çalışmaları, disiplinlerarası doğasıyla kolektif siyasal şiddet çalışmalarına gerekli kuramsal çerçeveyi sunmaktadır (Beck, 2008: 1565). Zira protesto, şiddet ve siyasal çatışma üzerine yapılan incelemeler, toplumsal hareket faaliyetlerinin alanıyla kesişmektedir (Tilly, 2008: 24; della Porta, 2009). Toplumsal hareketler gibi kolektif siyasal şiddet de ortak amaçlar ve toplumsal dayanışmalara dayalı olarak elitler, muhalifler ve otoriteyle girilen etkileşimler aracılığıyla "kolektif meydan okuma" üretir ve süreç genellikle örgütlü gruplarca yürütülür (Beck, 2008: 1566). Sonuç olarak, bir yandan Batı-dışı modernite arayışlarının anlamlandırılması bir yandan da sosyal süreçlerin hangi koşullarda kolektif siyasal şiddete dönüştüğü noktasında analizin çerçevesini genişletecek yaklaşımlara ihtiyaç vardır. "[S]omut toplumsal tarihten ve beraberinde gelen iktidar ilişkilerinden" (Göle, 2011: 159) türeyen bilginin farklı tarihsel süreçler ve siyasal çekişmelerin süzgecinden geçmiş toplumlarda yeniden üretilmesi, merkeze bağımlı gerçekliklerin sorgulanmasını ve yeni bilgilerin üretilmesini sağlayacaktır. Aksi takdirde, dinsel-merkezcilikle şekillenen "Ortadoğu istisnailiği" nitelemesi "bölgenin ana akım toplumsal bilimler söyleminden yalıtılmasına ve marjinalleşmesine" yol açacaktır (Bayat, 2006: 13).

yalnızca kaynakların basit bir fonksiyonu değil, toplumsal ve siyasal sistemin çeşitli unsurlarını içeren karmaşık bir denklemin sonucudur.

¹¹ Castells (2008), analitik bir bakışla "'kötü' ya da 'iyi' toplumsal hareketler" olmadığını savunarak *Aum Shirinkyo* ve *El Kaide* gibi siyasal şiddet hareketlerini de incelemiş ve bu durumun istisnasını oluşturmuştur.

3. Filistin Mücadelesi ve İslami Bir Toplumsal Hareket Olarak Hamas

Filistin mücadelesi içerisinde gelişen Hamas'a yönelik olarak kimi zaman normatif değer yüklü "terörizm" vurgusu ağır basıyor olsa da, toplumsal örgütlenmesi ve Filistin mücadelesi içerisinde yerine getirdiği işlevleriyle toplumsal hareket analizine uygun bir vaka örneği teşkil etmektedir. Bu çalışma Hamas'ın geleneksel olarak iki eylem çizgisini içerisinde barındırdığı gerçeğine dikkat çekmektedir. Hamas, Gazze ve Batı Şeria'da Filistinlilere eğitim ve sosyal yardım gibi hizmetler sunan bir *toplumsal hareketi* ve İsrail'e karşı şiddet kullanan bir *militan örgütlenmeyi* içermektedir (Bhasin ve Hallward, 2013: 81). Hareketin 2006 sonrası siyasi parti oluşturarak yasal sistem içerisinde faaliyet göstermesi ise, bu geleneksel çizgiye bir de *siyasal kanat* eklemiştir.

Hamas kendisini tanımlarken "bir askeri grup değil, fakat kapsayıcı bir ulusal kurtuluş hareketi" olduğunu ve ana eksenini *direnış* olan ancak hayatın tüm yönlerinde Filistin halkına hizmet etme bilincini taşıyan bir *halk hareketi* olduğunu savunmaktadır (Mishal, 2010). Ancak hareket, askeri kanadı olan İzzeddin el-Kassam Tugayları'nın İsrail'e yönelik militer saldırıları dolayısıyla "terörist" örgütlenme olarak tanımlanmaktadır. Robinson (2004)'a göre, böyle bir tutum iki nedenden dolayı sorunludur. Öncelikle, Hamas'ı terörist örgütlenme olarak niteleyerek örgütün şiddet-dışı faaliyetleri göz ardı edilmektedir. Yazara göre, Hamas, binlerce aktivisti ve destekçisiyle yürüttüğü siyasal ve toplumsal faaliyetleri olan bir "toplumsal hareket"tir. Ayrıca terörist bir gruptan (veya devletten) bahsetmek bile bir kavramsal sorunu içselleştirmek anlamını taşıyacağından, kavram, taktik tercihlerin parçası olan şiddet eyleminin, grubun kalıtsal niteliği gibi değerlendirilmesine yol açmakta (Robinson, 2004: 112) ve rakibi "damgalama" aracı haline dönüşmektedir (della Porta, 2013: 8).

Ortadoğu'daki tüm toplumsal mücadeleleri ve özel olarak da Hamas bağlamında Filistin aktivizmini sadece siyasal şiddet düzeyinde tanımlamak, bölgenin karmaşık toplumsal süreçlerini ve mücadele araçlarını gözden kaçırmaya neden olmaktadır.¹² Ancak daha önemlisi, Bayat (2006: 207)'in "Arap sokağı" tabiri konusunda dikkatleri çektiği üzere, "tüm bir halkın kültürünü ve kolektif davranışını ... vahşi bir soyutlamada şeyleştiren" bir

12 İşçi grevleri, sendikal hareketler, insan hakları ve kadın hareketi gibi toplumsal hareketlilik türlerini içeren şiddet-dışı çekişmeli siyaset hem bölgede hem de Filistin'de mevcuttur ve varsayılanın aksine şiddet ve toplumsal anarşiye dönüşmemektedir (Beinin ve Vairel, 2011: 1; Awad, 1984).

genelleme, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinin, “Batı-karşıtı ve anti-modern unsurlar” ile biçimlenmiş bir İslam ile tanımlandığını varsaymakta ve otoriter rejimlere ve terörizme yatkınlığıyla betimlenen bir coğrafya imajı çizmektedir (Beinin ve Vairel, 2011: 1). Bu “Oryantalist imgelemin” (Bayat, 2006: 207), “Batılı” entelektüel düzlemde üretilen bilginin ve toplumsal-siyasal süreçlerin benzerinin bölgede gerçekleşmesini beklemediği açıktır.

Öte yandan, dünyanın geri kalanı için geçerli olan kuramsal araçlar, bölge için de geçerlidir; üstelik, bölge Toplumsal Hareket Çalışmaları’nın geliştirdiği teorik bilgilerin güçlendirilmesi ve ampirik uygulaması için “karmaşık ve etkileyici bir laboratuvar” görünümündedir (Beinin ve Vairel, 2011: 2). Wiktorowicz (2004) ve Bayat (2006)’ın çalışmaları, toplumsal hareketler literatürünün bölge aktivizmini anlamak için kullanılması yönünde önemli girişimlerdir. Farklı coğrafyalardaki deneyimleri karşılaştırma yolunu açan böylesi girişimler, bir yandan bölge hakkında “nüanslı, ayrıntılı, ampirik bilgi” üretimini sağlarken, bir yandan da yapılandırılmış kuramın sınırlarını bölgesel aktivizm dahilinde genişleterek “genel olarak toplumsal kurama” katkı sunmaktadır (Bayat, 2006: 14).

3.1. İslami Hareket Analizi Sorunu

Hamis, kimi ülkelerde¹³ “terörist örgüt” olarak tanımlanırken, Filistin ulusal seçimlerinde (2006) iktidar olarak seçilmiş bir örgütlenmedir. Dışarıda İsrail ve içeride de el-Fetih’e karşı siyasal şiddet kullanmasına karşı hareket, seçimleri kanun, düzen ve sosyal refah yönlü politika çağrısıyla kazanmıştır (Gunning, 2007b: 1). Yasal düzenin dışında, gayrimeşru ve gayriahlâkî faaliyet göstermekle betimlenen bir hareketin demokratik süreçlere bağlı olarak siyasal rol üstlenmiş olması gibi esasen çelişkili görünen olgu, Filistinlilerin kontrolündeki Gazze ve Batı Şeria topraklarında şekillenen toplumsal ve siyasal koşulların bir sonucudur.

13 Hamis veya askeri-militer kanadı İzzeddin el-Kassam Tugayları çeşitli ülkelerde terörist örgüt olarak listelenmiştir. 1997’de ABD, 2001’de İngiltere, 2003’te Avustralya’da ve önce 2001’de askeri-militer örgütlenmesi sonra da 2003’te Hamis dahil örgütün bütünü Avrupa Birliği (AB) tarafından terörist olarak nitelenmiştir. AB Adalet Divanı’nın, 17 Aralık 2014’te aldığı kararla, listelemede usul açısından hata yapıldığına ve hareketin listeden çıkarılmasına hükmetmesine (General Court of the European Union, 2014, December 17; İnat, 2015) karşı, AB Konseyi 26 Mart 2015’te aldığı bir kararla İzzeddin el-Kassam Tugayları dahil olmak üzere Hamis’ı terörist örgüt olarak yeniden sınıflandırmıştır (Council Decision (CFSP), 2015/521).

Hamas analizi, öncelikle, din ve şiddet arasında doğrudan bağlantı kuran yaklaşımların eleştirel bir bakışla yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir. Özellikle 11 Eylül sonrası El Kaide analizlerinde görülen artış, “İslami terör” kavramının meşrulaşmasını teşvik etmiştir (Silke, 2009: 43). Kavram, İslam ile terör arasında organik bağ kurarak, hem şiddete dair ontolojik bir inşaya hem de İslami hareketler bağlamında bilginin dünyanın geri kalanına akışına müdahale etmektedir. Böylece İslam’a ve Ortadoğu siyasetine özgü “istisnai” bir durumun olduğunu ima etmektedir. Ayrıca egemen gücün bilginin üretilmesi ve politika aracı haline dönüşmesi üzerindeki kontrolüyle daha geniş toplumsal ve siyasal hareketlerin yalnızca bir unsurunun hareketin *özünü* oluşturduğunu iddia etmesine imkân tanımaktadır.

Terörizmi dinsel ve seküler olarak iki ayrı formda tasvir etme girişimi, dinsel terörizmi, pragmatizm ve sınırlı siyasal hedeflerle şekillenen “eski” seküler terörizmin aksine ütopyik ve dinsel hedeflerle (dünyanın toptan yıkımı veya dindar bir toplum inşa etme gibi) nitelemektedir. Ayrıca, şiddet, dinsel terörizmde siyasal hedeflere dönük bir taktik araç olarak değil kutsal bir görev olarak görülmekte ve sembolik bir kurban edimi ve adama eylemini yansıtmaktadır. Dahası, dinsel terörizm üyelerinden bütüncül bağlılık elde etme kapasitesiyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Eylemleri haklılaştırmanın teolojik boyutunun hareketin destekçilerini mutlak kabule ve itaate ittiği savunulmaktadır. Son olarak da, dinsel-seküler şiddet ikiliğinin nedensel farklılıklarına vurgu yapılarak, şiddetin kaynağının din olduğu ima edilmekte ve dine içkin bir şiddet betimlemesi yapılmaktadır (Gunning ve Jackson, 2011).

Ancak seküler-dinsel dikotomisinin ima ettiği aksine, dinsel yapıların ve pratiklerin benzerleri seküler karşıtı da bulunabilir. Din adamları, dinsel mekânlar, ritüeller ve kurucu metinler gibi unsurların her birinin seküler örneklerini hareket liderliği, eylem mekânları, stratejiler ve kurucu anlatılar oluşturmaktadır. Dahası sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan dinsel kavrayışı, modern devletin yükselişinin bir parçası olarak, Avrupa siyasetinin belirli siyasal ve toplumsal biçimlenişinin ürünüdür. Özgün tarihsel ve kültürel birikimin parçası olan bu kavrayış neticesinde, dinin siyasetteki rolü, siyasal düzen için tehdit edici görülmektedir (Gunning ve Jackson, 2011: 374-375).

Hamas’ı incelerken, hareketin örgütlenmesini ve eylem modelini “İslami terör” etiketiyle tanımlamak, analizi dar bir söylemsel anlatıyla durağan kalıplara sıkıştırmaktadır. Zira hareketin *tekil* bir unsuruna dayalı analiz, onun toplumsal-siyasal sahnede yerine getirdiği *çoğul* rollerini göz ardı etmektedir. Hareketin siyasi liderinin belirttiği gibi, Hamas aynı zamanda “bir İslami hareket, bir milliyetçi hareket, bir militan hareket ve bir siyasal hareket” içermektedir ve yalnızca biriyle tanımlanamayacak kadar “geniş kapsamlı bir hareket” olarak karakterize edilmektedir (Rabbani, 2008a: 69). Bu da Hamas analizinin “onun radikal imajının ima ettiğinden daha incelikli olması

gerektiğini” göstermektedir (Wagemakers, 2010: 357). Aksi takdirde, statik yaklaşım, Hamas’ın nasıl çalıştığını anlayamamakta ve hareketi etkileyen toplumsal unsurları göz önünde bulunduramamaktadır (Gunning, 2007b: 3). Dahası, Hamas’ın sosyal ve siyasal düzlemdeki yansıması, süreçlere, hedeflere ve izleyicilere dönük temel etkileme yöntemleri, bunun araçları ve etki düzeyi konusunda da yetersiz bir analize neden olmaktadır. Geleneksel Terörizm Çalışmaları’nın şiddet eylemini merkez izleği haline getiren araçsal bakışı, daha karmaşık bir hareketlilikte eylem modelinin tekil bir yönüne odaklanmaktadır. Oysa analiz hareketin ne olduğu sorusuna, eylemlerinin normatif bir değerlendirmesiyle değil, içerisinde faaliyet gösterdiği koşullar ve süreçler göz önünde bulundurularak tarihsel ve sosyopolitik bağlamlarıyla ulaşılabilecektir.

3.2. Filistin Mücadelesi ve Hamas’ın Kuruluşu

Hamas, Birinci İntifada (1987)’nin başlangıcında kurulmuş¹⁴ olmasına karşın, Kuruluş Bildirisi (*Charter of the Islamic Resistance Movement of Palestine*) hareketin kökenini Filistin mücadelesinin tarihsel gelişimiyle bağlantılı tanımlamaktadır. Hareket siyasi geçmişini iki hadiseye dayandırmaktadır. İlki, Filistin manda yönetimine karşı bağımsızlık için girişilen Büyük İsyân (1936-1939) üzerinde simgesel etkisi olan İzzeddin el-Kassam’ın¹⁵ öncülüğünü yaptığı çatışmalarda (Bozarıslan, 2011: 64-65; Filiu, 2012: 54) ve ikincisi ise 1948’de *al-Nakba* (felaket) sonrası Müslüman Kardeşler’in yürüttüğü mücadelelerde zemin bulmaktadır (Maqdsi, 1993: 124).

Müslüman Kardeşler’in Filistin’deki örgütlenmesinin bir kolu olan Hamas, bir yandan İsrail’le çatışmaların şekillendirdiği siyasal iklimde bir yandan da FKÖ’nün eylem modeli ve seküler ideolojisinin biçimlendirdiği gündeme karşı varlık bulmuştur. Bu nedenle barış görüşmelerinin gündemde olduğu dönemlerde¹⁶, müzakerelere karşı tutumu ve “işgale karşı direniş” stratejisiyle Hamas, FKÖ ve temsil ettiği ana akım ulusal harekete muhalif

14 Hareket, 1987’de kurulmuş olsa da, örgütsel ağlarını Batı Şeria, Gazze ve sürgündekiler arasında operasyonel anlamda 1983 itibarıyla oluşturmaya başlamıştır (Rabbani, 2008a: 68-69).

15 “Modern Filistin tarihinde silahlı direnişin ilk lideri” olan el-Kassam, Suriyeli bir ulema ailesinden geldiği için Filistin muhalefeti içerisindeki “Arap yabancı” konumundadır ancak kısa sürede ulusal ve dinsel direnişinin simgesi olmuştur (Bozarıslan, 2011: 64-65; Filiu, 2012: 56; Rabbani, 2008a: 70-71).

16 Örneğin 1998-2000 tarihleri arasında, Filistin halkının barış sürecine ilişkin umutlarının artması üzerine Hamas, İsrail’e yönelik saldırılarını azaltmıştır. Böylece Hamas kendisini, barış görüşmelerinin başarısız olması halinde işgale karşı direniş sergileyen bir aktör olarak konumlandırmaktadır (Hroub, 2004: 23).

konumda yer almıştır (Hroub, 2004: 23). Ayrıca hareket, Filistin mücadelesinde İslami unsurların siyasal uyanışını temsil eden İntifada sürecinde doğduğu için, gerek eylem modeli, hedefleri ve stratejileriyle gerekse çatışmayı yöneten milliyetçi-seküler unsurların ulaşamadığı dinsel alana temas etmesiyle önemli bir boşluğu doldurmuştur. İntifada'ya kadar işgale karşı aktif direnmeden uzak duran Müslüman Kardeşler isyanla birlikte ilk kez direnişte aktif rol almıştır (Abu-Amr, 1993: 5). Müslüman Kardeşler, her ne kadar şiddet içeren bir eylem modeli belirlememiş olsa da, Filistin'de zaman zaman çatışmalar içerisinde olmuştur. Özellikle 1936 ve 1948 çatışmaları sırasında destekçilerinin Filistin'de çatışmalara gönüllü katılımı, askeri anlamda düşük ölçekli etki sunmasına karşın Cemiyet'in şiddet araçlarını kullandığını göstermektedir. Yine de, Cemiyet 1987'ye kadar Filistin'de toplumsal alanda faaliyet yürüterek daha pasif direniş yöntemlerini benimsemiştir.

Müslüman Kardeşler'in Filistin'de şiddet araçlarının dışında bir yapılanmaya gitmesinin, örgütsel gelişim bağlamında olumlu ancak toplumsal destek sağlama noktasında bazı olumsuz etkileri olmuştur (Abu-Amr, 1993: 7-8). Cemiyet, silahlı direnişe katılmayarak bağımsız örgütlenmesini kurabilmiş ve siyasal çalışmalarını yürütebilmiştir. Daha az müdahaleyle karşılaşması sebebiyle camiler, Cemiyet'in Filistin'de kitleler arasında etkisini yayabilmesi ve destekçi toplayabilmesi için en önemli araç halini almıştır. Ancak din okulları, yardım kuruluşları ve dernekler aracılığıyla "İslami bir nesil yetiştirme" hedefine odaklanan toplumsal İslami örgütlenme, işgal altındaki coğrafyada kurtuluş arayan bir halkın temel önceliklerine ilgisiz kalmıştır. Neticede, askeri işgal karşısında İslamileşme gündeminin belirsizliği, Müslüman Kardeşler'in görece pasif politikalarının yoğun baskıyla karşılaşmasına ve bölünmelere yol açmıştır (Robinson, 2004: 121).

Bu eleştirilere ilk yanıt, 1970'lerde İslami hareket içerisindeki eylem önceliği tartışmasından doğan Filistin İslami Cihat örgütlenmesidir. Müslüman Kardeşler üyeleri tarafından kurulan örgüt, İslami bir devlet kurulması ve İslam ilkelerinin uygulanması gibi konularda Müslüman Kardeşler ile aynı ilkeleri paylaşmakta ancak öncelikleri ve eylem modeli bağlamında farklılaşmaktadır (Abu-Amr, 1993: 9). İslami Cihat'ın kurulmasıyla, İslami hareket içerisinde, İslamileşme ve işgale karşı direnişin eşgüdümlü olarak yürütülebileceği görüşü yayılmaya başlamış ve süreç Müslüman Kardeşler'i Filistin toplumunda siyasal meşruiyetini kaybetme riskiyle karşı karşıya bırakmıştır (Robinson, 2004: 122-123). Direniş konusundaki çekimser tavrı ve öncelikleri konusunda eleştirilere maruz kalan Cemiyet'in eylem modelinde Birinci İntifada ile birlikte yeni bir dönem başlamıştır (Bozarslan, 2011: 208; Abu-Amr, 1993: 10).

Hamas, genel olarak, Müslüman Kardeşler'in kimliğini ve öğretilerini paylaşmakta ancak eylem modeli bağlamında farklılaşmaktadır. Hareketin Kuruluş Bildirisi, Cemiyet'in anti-kolonyal, anti-Siyonist, anti-Amerikan ve

anti-Sovyet geleneği üzerine temellenmiş ve Cemiyet’in temel öğretileri işgalle şekillenen mevcut siyasal sorunlara uygulanmıştır (Baumgarten, 2005: 38). İslam, hareket için dünyayı yorumlama biçimi işlevi görmektedir. Ayrıca hareket eylem modelini ve stratejilerini açıklamak için bildirisinde İslami metinlere ve kavramlara göndermeler yapmaktadır. Ancak Kuruluş Bildirisi’nin, toplumun İslami dönüşümü hedefine merkezi yer ayırmadığı, esas vurgunun Filistin meselesi ve cihat konusu üzerine olduğu belirtilmelidir (Abu-Amr, 1993: 12). Cemiyet’in toplumsal ve ekonomik dönüşümün temeli olarak gördüğü eğitim meselesi de, Hamas tarafından, Filistin toplumunun işgale karşı koyması gibi daha acil bir sorun için stratejik bir araç olarak ele alınmaktadır (Baumgarten, 2005: 38). Buna göre, *Cihat*, kitlelerin “Filistin meselesinin bir İslami mesele olduğu” yönünde bilinçlendirilmesiyle gerçekleşecektir (Maqdsi, 1993: 126-127).

Hamas, Filistin meselesini “dinsel bir mesele” olarak tanımlamasının yanı sıra, çözüm zemini ve yöntemi noktasında da belirli bir normatif yol izlemektedir. Müzakerelere dayalı çözüm girişimlerine ve girişimin aktörlerine duyulan güvensizlik nedeniyle, barışçıl süreçler “zaman kaybı” olarak tanımlanmakta ve “Filistin Meselesine *Cihat* dışında çözüm yoktur” anlayışı retorik haline getirilmektedir (Maqdsi, 1993: 126). Öte yandan Hamas siyasal fırsat yapılarının değişimi ve etkileşimsel süreçlere bağlı olarak dinamik bir strateji takip etmektedir. Hareket, 2006 seçimleri sonrası referans çerçevelerini genişletmiş ve Filistin kamuoyunun değişen yönelimlerine ve taleplerine bağlı olarak retoriklerini manipüle etmiştir.

Hamas’ın Kuruluş Bildirisi’nin, dinsel referanslar ve anlatılar aracılığıyla “düşmanın” inşasına ve hareketin cihat vurgusunun tek uygun mücadele yöntemi olarak “zorunluluk” haline geldiği tezinin haklılaştırılması ve eylem modelinin meşrulaştırılmasına yöneldiği görülmektedir. Bu anlamda, Hamas çatışma sürecini yalnızca fiziksel zarar verme eylemleriyle yönetmemekte, aksine çatışmaya İsrail’i ve “Yahudi”yi ötekileştiren bir söylemle kelimeler üzerinde de devam etmektedir. Dolayısıyla Hamas analizinde, siyasal koşulların yanı sıra, hareketin içsel yapısı, mobilizasyon stratejileri, eylem modeli ve toplumsal-siyasal örgütlenmesi gibi unsurlarının etkileşimsel bir süreçte ortaya çıkan kimlik inşası ile bütüncül olarak ele alınması gerekmektedir.

3.3. Hamas: Siyasal Fırsat Yapıları ve Etkileşimler

Hamas’ın kolektif siyasal şiddet yapılanması olarak Filistin meselesinin bir aktörü haline gelmesi üzerinde, Birinci İntifada dolayısıyla çatışmaların hâkim olduğu siyasal ortamın varlığının ve gerek İslami hareket içindeki tartışmaların gerekse de diğer aktörlerle karşılıklı etkileşimlerinin etkin olduğu söylenebilir. Dolayısıyla süreç-yönelimli bir analizle hem Filistin meselesinin

gelişiminin belirli bir zamanda ortaya çıkardığı *siyasal fırsat yapıları* hem de hareketin içsel ve dışsal koşullarla şekillenen *etkileşimleri* ortaya çıkarılmalıdır. Bu noktada, analiz siyasal ortam ile kolektif davranış arasındaki çok yönlü, karmaşık karşılıklı ilişkileri belirlemeye yönelmelidir.

Şiddet içeren bir kolektif davranış, bazı vakalarda, öncesinde şiddet içermeyen bir eylem modelini takip eden toplumsal hareketlerin içerisinden türemektedir (della Porta, 2008: 225). Hamas'ın kuruluşu da böyle bir sürecin neticesinde olmuştur ve Filistin'deki Müslüman Kardeşler örgütlenmesinin tabandan yayılan İslamileşme hedefiyle biçimlenen eylem modelinin dışına çıkan bir güzergâhı yansıtmaktadır (Rudolph, 2008: 82). Bu sapma, Filistin'de çatışmalı siyasetin parçası olan tüm gruplar için olduğu gibi, *al-Nakba* üzerine temellenmektedir. Ancak Hamas için “kurucu hadise” işgal ve işgale karşı kitlesel direnişin yükseldiği 1987 İntifada'sı olmaktadır (Baumgarten, 2005: 37).

Ayrıca süreç üzerinde, hareketin açıkça eleştirdiği milliyetçi-seküler eğilimlerle etkileşimi de etkili olmuştur. Zira İslami bir örgüt kurulması fikri, İntifada'nın doğuşu sonrası milliyetçi-seküler FKÖ fraksiyonlarının başarısız olduğu yönünde bir izlenimin yayılmasıyla eşzamanlıdır. Hamas, her ne kadar, FKÖ'yü “baba, kardeş, akraba ya da arkadaş” olarak gördüğünü belirtse de, “seküler ideolojisi” nedeniyle hareketi eleştirmektedir (Maqdsi, 1993: 130). Ayrıca, İsrail'i resmen tanınması, “İsrail Devleti ile birlikte var olacak bir Filistin Devleti kurulması çağrısı yapan siyasal programı” ve İsrail'in egemenliği, toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığını tanıma anlamına gelen 242 ve 338 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararlarını kabulü dolayısıyla FKÖ, Hamas tarafından yoğun eleştiriye maruz kalmıştır (Abu-Amr, 1993: 13). Hamas'ın eleştirileri FKÖ'nün meşruiyetini doğrudan sorgulamamasına karşın örgütün mücadele stratejisi, İsrail'e karşı tutumu, seküler-milliyetçi yaklaşımı gibi temel ayırım noktalarını hedeflemektedir.¹⁷ Dolayısıyla Hamas'ın eleştirisi, FKÖ'nün 1974 sonrası savunmaya başladığı iki devletli çözüm stratejisine¹⁸ odaklanmaktadır.

17 Hamas'ın da dahil olduğu Filistinli gruplar arası diyalog girişimi neticesinde 2006 yılında ortaya çıkan Ulusal Uzlaşma Dokümanları, FKÖ'nün statüsünü “Filistin halkının tek meşru temsilcisi” olarak teyit etmiştir.

18 Mohamad (1997), 1973 Arap-İsrail Savaşı'ndan bir yıl sonra “ya hep ya hiç politikası”ndan vazgeçilerek, askeri seçeneği dışlamadan diplomasinin seçenek haline geldiğini ve FKÖ'de temel bir strateji değişimi yaşandığını savunmaktadır. Zira 1968 tarihli *Filistin Milli Misakı* açıkça “Filistin'i özgürleştirmek için tek yol silahlı mücadeledir” (Hadi, 2007: 314) diyerek askeri stratejilere dayalı bir yöntemi salık vermişti. 1988 itibarıyla Yaser Arafat, İsrail'i tanımış, BM'nin 181, 242 ve 338 sayılı kararlarını kabul etmiş ve ilk olarak 1985'de *Kahire Deklarasyonu* ile

Filistin siyasetinin seküler-milliyetçi bir görünüm kazandığı ve diplomasinin askeri seçeneğin yanında aktif olarak kullanıldığı bir dönemde, Hamas, benimsediği İslami programı dolayısıyla alternatif bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. İntifada dolayısıyla çatışmacı bir siyasal ortamda, “başarısız olan milliyetçi ve seküler ideolojilere alternatif olarak İslam’a yapılan tekrarlanan referansları” Hamas’ın kendisini FKÖ’ne rakip olarak konumlandığını göstermektedir (Abu-Amr, 1993: 13). Bu da Hamas’ın sadece İntifada’ya bir yanıt olarak görülmesini engellemekte ve yürütülen barış çabalarına yönelik bir tepki olarak da anlaşılmasını gerektirmektedir (Baumgarten, 2005: 38). FKÖ’nün diplomatik girişimlerinin İntifada ile kesilmesi, Hamas’ın “direnişi” simgeleyen muhalif bir aktör olarak gelişimi için uygun siyasal fırsat yapısını ortaya çıkarmıştır.

Abu-Amr (1993), iki siyasal fırsatın Hamas’ın gelişimine katkı sunduğunu savunmaktadır. Birincisi, Filistin’de otoriteyi elinde bulunduran FKÖ’nün aksine Hamas muhalefette oluşu sayesinde, siyasal çözüm adına pazarlıklar yürütme ve ödünler verme sorumluluğu taşımamıştır. Neticede, “FKÖ’nün devrimci sloganlarını bırakması ve siyasal pragmatizme kayması, milliyetçi programa karşı hayal kırıklığının arttığı bir dönemde Hamas’ın ortaya çıkan ideolojik ve doktrinsel boşluğu doldurmasını kolaylaştırmıştır”. İkincisi ise, bir yandan İntifada ile artan muhafazakârlaşma bir yandan da baskı, yoksunluk ve umutsuzlukla şekillenen atmosfer İslami bir iklimin yayılmasını sağlamıştır (Abu-Amr, 1993: 17-18). Bu koşullar altında Hamas kendisini, hem Filistin siyasetinin mevcut görünümüne hem de FKÖ’nün politikalarına karşı “İslami” bir yanıt olarak konumlandırmıştır. Ancak Hamas, seçim yoluyla iktidar olması sonrası geleneksel yaklaşımında bazı değişiklikler yapmıştır. FKÖ’nün 1970 itibarıyla yaptığı gibi, 1967 işgali öncesinde söz konusu olan sınırlarda¹⁹ Doğu Kudüs başkent olacak şekilde bir Filistin devletinin kurulması görüşünü savunmaya başlamıştır. Bu değişiklik, daha önce reddedilen, 242 ve 338 sayılı Güvenlik Konseyi kararlarının kabulünün yanı sıra İsrail’in kurulmasını öngören BM Genel Kurulu’nun 1947 tarihli 181 sayılı kararı temelinde bir çözüm arayışını da ifade etmektedir. Hareket bu değişimle birlikte, iki-devletli modelle olsa dahi, Filistin meselesinin çözümü noktasında “yapıcı ve adil bir süreç içinde” uluslararası toplumla çalışma isteğini ve

duyurulan politika değişimini tekrar ederek terörizmi kınadığını ilan etmiştir (Muslih, 1990: 3; Mohamad, 1997; Khalidi, 2001: 729).

19 Khalid Mishal, Filistinlilerin üzerinde uzlaştıkları minimum koşulların, Altı Gün Savaşı’nın başlaması ve İsrail’in işgalle sınırlarını genişletmesi öncesini ifade eden, 4 Haziran 1967’deki sınırlarda ve Kudüs başkent olacak şekilde tam egemen bir Filistin Devleti’nin kurulması olduğunu ifade etmektedir (Rabbani, 2008b: 80).

“adalete dayalı bir barış” arzusunu içselleştirmiş görünmektedir (Mishal, 2006; 2009; Haniyeh, 2006).

Robinson (2004: 123-126), Hamas’ın örgütlenmesini etkileyen siyasal fırsat yapıları bağlamında dört dışsal değişim tanımlamaktadır. Birincisi, İsrail’in FKÖ karşısında denge unsuru olarak İslami hareketi kullanma politikası, önceleri Müslüman Kardeşler’in daha sonra da Hamas’ın örgütlenmesini kolaylaştırmıştır. 1970’ler itibarıyla FKÖ’nün Ürdün ve Lübnan’da alan kaybetmesi ve işgal altındaki topraklarda İslami hareketin görünürlüğünün artması gibi gelişmeler, iki hareket arasındaki güç dengesini değiştirmiştir (Abu-Amr, 1994: xv). İkincisi, 1970’lerin sonu itibarıyla İslam’ın bölgesel yükselişi, İslami grupların prestijinin artışı ve katılımların yön değiştirmesini sağlamıştır. Özellikle Hizbullah’ın kurulması (1982) ve çatışma deneyimleri, McAdam ve Rucht (1993)’un uluslararası yayılma (*cross-national diffusion*) olarak tanımladıkları sürecin bir örneğini teşkil edecek biçimde, Hamas’a bir eylem repertuarı olarak intihar bombalamasını öğretmiştir. Üçüncüsü, 1987 İntifadası, Hamas’ın kurulmasına ve güçlenmesine yol açmıştır. Dördüncüsü ise, 1993 Oslo Anlaşması’yla başlayan süreç, Filistin meselesini yeni bir realiteye taşımış ve Hamas için siyasal fırsatları yeniden yapılandırmıştır. Oslo süreci başta FKÖ ve el-Fetih’i iktidar konumuna taşırken, sonrasında İsrail’in işgali sona erdirme noktasındaki isteksizliğiyle Hamas’ı Filistin’de tek önemli muhalefet hareketi konumuna yükseltmiştir.

Abu-Amr (1993: 18), Hamas’ın, “Batılı” oldukları gerekçesiyle, demokrasi ve çoğulculuk gibi ilkelerin Müslüman bir toplumda yerinin olmadığına inandığını savunmaktadır. Ancak 1996 seçimleri boykot edilmiş olsa da, 1995’te kurulan Ulusal İslami Kurtuluş Partisi’nin listesinde Hamas üyeleri de yer almış ve Filistin Yönetimi yerel seçimler düzenlemeye davet edilmiştir (Bhasin ve Hallward, 2013: 82-83). Ayrıca Hamas, bir siyasi parti olarak 2006 yılında genel seçimlere katılmış ve demokratik sürecin bir parçası olmuştur. Dolayısıyla Oslo sürecine ve kurumlarına karşı muhalefet sergilese de, gelişmeler hareketin yasal sürece dahil olma isteğini yansıtmaktadır. Hroub (2006a), Hamas’ı bir gecede var olma nedeni işgale karşı silahlı direniş olan muhalif bir hareketten hükümet kuran bir partiye dönüştüren seçim sonrası, hareketin İslami vurgusunun azaldığını ve esas olarak devlet inşasına odaklanarak siyasal görüşlerinin pragmatizme ve ana akıma doğru evrildiğini savunmaktadır.

Hamas’ın seçim programı, dış siyasette diplomasinin yanı sıra şiddet araçlarının kullanımını da içeren “işgali mevcut tüm araçlarla sona erdirme” anlayışını, iç siyasette ise sivil toplum, demokrasi ve reform vurgusunu ön plana çıkarmıştır (Rudolph, 2008: 89-92). Hareketin seçim sonrası beyanatları incelendiğinde, tüm Filistin’in özgürleştirilmesine ilişkin önceki söylemin aksine İsrail’in 1967’de işgal ettiği topraklardan çekilmesi vurgusunun ön plana

çıkıldığı ve çözüm odaklı bir perspektifle Kuruluş Bildirisi'ni rafa kaldırdığı görülmektedir (Hamas, 2006; Haniyeh, 2006; Mishal, 2009). Zira Khalid Mishal, “uluslararası toplumun [yirmi yıl önce yazılan] kelimelere dayanarak Hamas'ı yargılaması”nın mantıklı olmadığını vurgulayarak “tarihsel dokümanlar ne olursa olsun” hareketin yeni bir politika belirlediğini ilan etmektedir (Mishal, 2009). Bu da Hamas'ın, FKÖ'nün vurguladığı iki-devletli çözümden çok da uzak olmadığını göstermektedir. Yine de Hamas, ne çatışma alanında ne de müzakere masasında eşit güçte olunmaması sebebiyle, “mevcut güç dengesi altında” İsrail'le müzakerelerin doğru tercih olmadığını savunmaktadır (Mishal, 2010).

Bhasin ve Hallward (2013)'a göre, şiddet kullanan bir hareket olarak Hamas'ın legal siyasete geçişini açıklayan *dışsal unsurlar*, el-Fetih'in gerilemesiyle ortaya çıkan siyasal fırsat yapılarını, gevşek seçim kurallarını ve Hamas'ın popülaritesinin artışı kapsamaktadır. Her ne kadar Oslo sonrası el-Fetih'in siyasal rolü artsa da, Ariel Sharon'un İsrail'de iktidara gelmesi ve el-Aksa İntifadası süreci tersine çevirmiştir. Barış sürecinin etkisizliğine yönelik eleştiriler, İntifada dolayısıyla doğrudan İsrail'i hedef almış ancak Filistin otoritesinin “barışı temin etme ve devlet inşasında” başarısız olduğu izlenimi Hamas'ın desteğini arttırmıştır. Ayrıca İsrail kuvvetlerinin 2005'te Gazze Şeridi'nden çekilmesi, Hamas'ın zaferi olarak görülmüş ve Gazze'de önemli bir güç boşluğu ortaya çıkarmıştır.

Bhasin ve Hallward (2013)'a göre, geçiş sürecini etkileyen *içsel unsurlar* ise, siyasal katılım konusundaki tartışmalar ve finansman ihtiyacıdır. Hareket içerisinde, bir yandan siyasal katılımın silahlı mücadelenin tamamlayıcısı olarak hareketin meşruiyetini ve değişimi etkileyebilme gücünü arttıracığı savunulurken bir yandan da Oslo sürecinin parçası olan seçimlere katılımın işgali meşrulaştıracağı eleştirisi ortaya çıkmıştır. Öte yandan, Hamas'ın işgale karşı direniş programı aynı zamanda Filistin toplumuna yönelik liderlik ve sosyal yardım sunmayı da içerdiğinden, toplumsal hizmetlerini yürütebilmesi için ciddi finansman ihtiyacı söz konusudur. Bu anlamda, Hamas'ın siyasal katılımı, Filistin siyasetinin mevcut görünümünün yarattığı siyasal fırsat yapıları ışığında ortaya çıkmıştır. Ancak hareketin içeride (refah dağıtımı) ve dışarıda (İsrail'e yönelik silahlı saldırılar) yürüttüğü faaliyetlerin sürdürülebilmesi için gerekli kaynak ihtiyacı bağlamında rasyonel ve pragmatist bir adımdır.

Hamas'ın radikalleşmesi, Filistin siyasetini belirleyen makro siyasal koşullar ışığında gerçekleşmiştir. Ancak bu koşulların yarattığı siyasal fırsat yapıları, hareketin gelişimi üzerindeki tek belirleyici değildir. Siyasal fırsat yapıları basitçe bir gelişmenin nedenini sunmazlar ancak sürecin *zamanlaması* noktasında önemli ipuçları barındırırlar. Süreç, harekete içsel ve dışsal çeşitli unsurların karmaşık bir etkileşimi göz önünde bulundurularak anlaşılabilir.

İlgili gelişmeler, hareket içerisindeki tartışmaların ve uzlaşmaların, muhatap ve üçüncü taraflarla etkileşimlerin ve makro siyasal koşulların karmaşık denkleminin bir sonucudur. Bu kapsamda, hareketin gelişiminin analizi için yapısal değişimin parametrelerinin yanı sıra gelişmelerin örgütsel bağlamda ve mikro düzeyde yansımalarının belirlenmesi gerekmektedir.

3.4. Hamas: Örgütlenme, Kavramsal Çerçevesel ve Kaynak Mobilizasyonu

Filistin’de “içeride”²⁰ kurulmuş bir örgütlenme olan Hamas, işgal koşullarında biçimlenmiş ve “direniş” olgusunu temel bir bileşeni olarak içselleştirmiştir (Baumgarten, 2005: 37). Hareketin temel metinleri ve söylemi aracılığıyla inşa edilen direniş olgusu, şiddet içeren eylem repertuarının tarihsel bir anlatı ve İslami bir kavrayışa dayalı olarak meşrulaştırılmasının bir parçasıdır. Ayrıca bu olgu, örgütsel bir alt-hedef olan mobilizasyonu da içermektedir. Bu bağlamda kavramsal çerçeveler, düşmanın tanımlanması ve doğru mücadele yönteminin belirlenmesine dönük olmanın yanı sıra, örgütsel sürekliliğin sağlanması için de stratejik bir araç işlevi görmektedir. Materyal ve beşeri kaynakların toplanması, kitlesel mobilizasyonun sağlanması ve uygun hareket repertuarının belirlenmesi süreci, gerek içeride rekabet halinde bulunan diğer gruplarla gerekse de İsrail ile çatışmada etkinlik gösterebilmek için gerekli koşullardır.

Müslüman Kardeşler’den “teoride ayrık pratikte ise iç içe geçmiş” (Abu-Amr, 1993: 13) bir örgütlenme olan Hamas, öncülü olan sosyal yardım aktivitelerine odaklı İslami Merkez’in (*al-Mujamma’ al-Islami*) toplumsal ağları ve örgütlenme deneyimi üzerine kurulmuştur ve bu yönüyle de örgütsel bir sürekliliği yansıtmaktadır (Filiu, 2012: 63-67; Dalar, 2009: 72-74). Dolayısıyla, Hamas’ın kuruluşu öncüllerinden ayrışmayı değil aksine “yeni bir isim ve görevle yeniden örgütlenme”yi temsil etmektedir (Robinson, 2004:

20 Hamas, 1959 yılında Kuveyt’te kurulan el-Fetih’in aksine Filistin topraklarında kurulmuştur. El-Fetih’in aksine, Hamas Birinci İntifada sırasında Filistin’de kurulmuş bir örgütlenme olarak kitlesel direniş koşullarında biçimlenmiş ve bu koşullar altında hedefleri ve stratejileriyle “direniş” (*resistance*) ana eksenine haline getirmiştir. Bu tarihsel konjonktür, Hamas’ın silahlı direniş konusundaki tavizsiz politikasını açıklayan unsurlardan biridir. Buna karşın, FKÖ ve el-Fetih ise, temelde “kurtuluş” (*liberation*) odaklanarak süreç içerisinde barış görüşmelerini de dikkate alan bir strateji geliştirebilmiştir. Filistin silahlı mücadelesinin tarihsel gelişimi için Sayigh (1997) ve FKÖ’nün askeri stratejilerindeki değişime ilişkin olarak da Mohamad (1997)’e bakılabilir.

123). Ayrıca, her ne kadar “işgal altındaki topraklar”da²¹ kendi başına önemli bir siyasal aktöre dönüşmüş olsa da, Hamas, stratejik kararlar alma noktasında, Lübnan ve Mısır’daki Müslüman Kardeşler liderleri dahil olmak üzere dışarıdaki liderliğin rehberliğine başvurmakta ve diğer İslami hareketlerden doktrinsel, siyasal, maddi ve manevi destek sağlamaktadır (Abu-Amr, 1993: 14, 16).

Hamas örgütsel yönetimini, seçim yoluyla belirlenmiş kadrolara dayalı olarak merkezileştirmektedir. Seçimler, oy vermeye uygun üyeler aracılığıyla yerel danışma konseylerine temsilcilerin seçilmesiyle başlamakta ve bu temsilciler arasından Genel Danışma Konseyi’ne üyelerin atanmasıyla sonuçlanmaktadır (Ma’an News Agency, 2009). Hareket liderliğini büyük ölçüde Gazze’den, Batı Şeria’dan, İsrail hapishanelerinden ve sürgündeki üyelerinden oluşan Genel Danışma Konseyi aracılığıyla yürütmektedir (Abu-Amr, 1993: 13). Hareketin karar alma mekanizması olan Konsey, üretilen politikaları formüle etmesi ve yerel şubelerinin uygulamasına sunması için Politbüro liderini belirlemektedir (Rudolph, 2008: 84). Bu örgütsel yapı dikkate alındığında, tüm hareket üzerinde etki kurabilecek otoriter kişiliklerin ve karizmatik liderliğin söz konusu olmadığı (Hroub, 2006b: 119); aksine otoritenin çeşitli yerel örgütler arasında dağıtıldığı görülmektedir. Konsey ve Politbüro, sosyal yardımlar, eğitim, medya, din ve kadın gibi hareketin kapsamına aldığı çeşitli aktivite alanlarıyla ilgilenilmesi için özel komiteler kurmakta (Hroub, 2006b: 118) ve böylece merkezi otoriteyi yerel birimlerle paylaşmaktadır.

Hamas örgütlenmesini, toplumsal, siyasal ve askeri-militer olarak üç yönlü bir analize tabi tutmak gerekmektedir. Askeri-militer örgütlenme diğerlerinden ayrı şekilde işliyor olsa da, her biri hareketin çatısı altında karşılıklı olarak birbirini desteklemekte ve örtüşmektedir (Hroub, 2004: 23). Hareket kitlesel mobilizasyona dönük toplumsal örgütlenmesini, genel olarak üç kurumsal hizmet doğrultusunda gerçekleştirmektedir: cami-temelli kurumlar, sağlık ve eğitim kurumları ve siyasal kurumlar (Robinson, 2004: 126). Hamas katılımcılarını büyük ölçüde, sürekli artış gösteren mülteci kampları²² ve başta

21 “İşgal altındaki Filistin toprakları” (*Occupied Palestinian Territory*) ifadesi BM tarafından da uzun bir süre kullanılmıştır. Bu bağlamda, 242 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararının, 1967’de “İsrail silahlı kuvvetlerinin işgal ettiği topraklardan çekilmesi” bildiriminde bulunduğu hatırlanmalıdır. Öte yandan, yakın zamanda BM kaynakları “Filistin Devleti” (*State of Palestine*) ifadesini kullanmaya başlamıştır.

22 BM Filistinli Mültecilere Yardım Kuruluşu (UNRWA), 1950’de faaliyetlerine başladığında yaklaşık 750.000 Filistinli mülteciye hizmet verirken, bu sayı günümüzde yaklaşık 5 milyona ve Batı Şeria ile Gazze’de toplam 27 mülteci

Gazze'deki İslam Üniversitesi olmak üzere üniversitelerde temin etmektedir (Baumgarten, 2005: 38). Ayrıca, eylemlerinin kamusal tabanını genişletebilmek için Müslüman Kardeşler'in yaygın altyapısını kullanarak dinsel mekânlar, eğitim kurumları, dernekler, kütüphaneler gibi çeşitli kurumlarla toplumsal faaliyet alanını genişlettiği söylenebilir (Abu-Amr, 1993: 14). Bu kapsamda, hareketin sosyokültürel politikaları, ağlar kurma ve sosyal yardımlar temin etme ile karakterize edilmektedir (Rudolph, 2008: 87). Hareketin toplumsal alandaki görünürlüğü ve destekçilerini mobilize etme becerisi bu tür faaliyetlerine bağlıdır (Robinson, 2004: 126).

Hamas'ın Filistin'de etkili bir "kitlesele toplumsal harekete" dönüşmesi, büyük ölçüde, miras aldığı örgütlenme stratejileriyle ilgilidir. Müslüman Kardeşler'in sivil toplumdaki toplumsal hareketlenmeyle bütünleşmesini sağlayan örgütlenme stratejisi, hareketin günlük hayatın içerisinde yer almasına, İslami duyarlılıkları toplumsal faaliyetleri vasıtasıyla yayabilmesine ve netice olarak taban aktivizmi (*grass-roots*) yaratabilmesine imkân tanımıştır (Bayat, 2006: 191-192). Müslüman Kardeşler'in bu taban aktivizmi deneyimi, Filistin'de önce İslami Merkez'e sonra da Hamas'a aktarılmıştır. Hamas'ın yüz binlerce kişiye ulaşan sosyal hizmetleri, Filistin'de yeri kolay doldurulamayacak bir öneme sahip görünmektedir (Hroub, 2006b: 70; Robinson, 2004: 127-128).

Hareket siyasal alandaki örgütlenmesini, içeride kitlelerin Filistin meselesi üzerine düşüncelerine etki edebilmek için bildiriler, broşürler ve kitapçıklar dağıtarak ve İslami etkinlikler düzenleyerek (Abu-Amr, 1993: 15), dışarıda ise toplantılar ve konferanslarla Filistin meselesini tanıtarak ve yabancı ülkelerde temsilcilikler örgütleyip materyal ve finansal destek elde ederek yürütmektedir (Rudolph, 2008: 88). Hareketin genel seçimlerde yer alması öncesinde siyasal katılım sergilememesi, siyasal müzakerelerin dışında kalmasına ve askeri-militer çatışmalara odaklanmasına neden olmuştur. Ancak Hamas'ın, Değişim ve Reform Partisi ismiyle 2006 genel seçimlerine katılarak çoğunluk partisi konumu kazanmış olması, hareketin siyasal faaliyetlerini genişletmiştir. Böylece hareket, Filistin siyasetindeki rolünü bir siyasal parti olarak yasal siyasete taşımıştır.

Hamas'ın askeri-militer faaliyetleri ise, çatışmalı bir siyasal ortamda kurulmuş olması nedeniyle şiddet araçlarının etkin kullanımını içermektedir. Siyasal süreçlerin dışında kalarak faaliyetlerini askeri çatışmalara odaklayan "Hamas'ın, İsrail'e ait askeri hedeflere karşı silah kullanımını içeren eylemleri, hiç şüphesiz, hareketin geniş taraftarları ve hızlı hareketliliği dolayısıyla

kampına ulaşmıştır. Ayrıca, Gazze'nin 1,76 milyonluk nüfusunun 1,26 milyonu mülteci statüsündedir (UNRWA, *n.d.*).

ayaklanmanın sürekliliğini sağlamada temel faktör olmuştur” (Abu-Amr, 1993: 15). Hareketin İzzeddin el-Kassam Tugayları aracılığıyla gerçekleştirdiği silahlı saldırıların yoğunluğu, Filistin siyasetinin ve toplumunun yönelimine bağlı olarak değişmektedir. Zira 1998-2000 arasında hiç intihar saldırısı gerçekleştirilmemiş olmasına karşın (Hroub, 2004: 23), el-Aksa İntifadası’nın ilk dört yılında (2000-2004), Filistinlilerin gerçekleştirdiği 135 intihar saldırısının yaklaşık üçte birini Hamas üstlenmiş ancak buna karşılık İsrail’in gerçekleştirdiği 273 suikastın 119’u Hamas’a yönelmiştir (Esposito, 2005). Hamas intihar saldırılarını kuruluşundan yedi yıl sonra eylem repertuarına eklemiştir ancak kullanım sıklığı barış görüşmelerine yönelik umudun sürdüğü dönemlerde düşüş göstermiştir (Hroub, 2004: 23). Hamas’ın askeri faaliyetleri sadece işgale karşı direnmeyi değil aynı zamanda müzakerelerin tarafı olan aktörleri engellemeyi ve Filistin siyasetinde kendi konumunu desteklemeyi de içermektedir (Abu-Amr, 1993: 15).

Toplumsal hareketler gibi Hamas da çok yönlü faaliyetlerini yürütebilmek için finansal desteğe ihtiyaç duymaktadır. Hareket, finansmanını içeride mekânsal olarak camiler ve özellikle cuma namazları²³ sonrası; dışarıda ise, bireysel bağışlar, diğer İslami örgütler ve çeşitli ülkelerden İsrail’e karşı direnişi ve İslami yönelimleri finanse etme hedefiyle sağlamaktadır (Abu-Amr, 1993: 17). Ancak Hroub (2006b: 136-137), Hamas’ın, var olan alginın aksine, bütçesinin en küçük kısmını askeri unsurlarına ayırdığını, büyük bir kısmınıysa tüm Filistinlilere yönelik sosyal yardım programı için kullandığını belirtmektedir. Toplumsal yardım, eğitim ve kültürel aktivitelere ayrılan payın, hareketin faaliyetlerinin yaklaşık yüzde 90’ına denk geldiği tahmin edilmektedir (Paz, 2001).

Toplumsal hareketlerin karşılaştığı temel sorun, hareket örgütüne ve kampanyalarına destek ve katılım sağlamaya ilişkindir (Snow vd., 1986). Siyasal şiddet hareketleri de, mücadele edilen sorunun kaynağı ve çözüm yöntemine ilişkin kavramsal çerçeveler üreterek harekete katılımı, bağlılığı ve mobilizasyonu sürekli kılmayı hedeflemektedir. Kavramsal çerçeveler, katılımcılar için dış dünyayı ve somut hadiseleri anlamlandırmaya yardımcı olan kültürel referanslar sunarak, katılımcılar ile hareket örgütü arasında kavramsal köprü işlevi görürler. Hamas da, eylemlerinin, katılımcılarının ve örgütlenmesinin sürekliliğini sağlayabilmek adına ihtiyaç duyduğu moral,

23 Hroub (2006b: 72), Hamas’ın, Gazze’de bir cuma namazı sonrası yardım toplama kampanyasıyla yaklaşık 1,2 milyon dolar kaynak temin ettiğini belirtmektedir. Ancak, hareketin yaygın toplumsal hizmet ağına yıllık 70 milyon dolar bütçe ayırdığı tahmini (CFR, 2009) göz önüne alındığında, hareketin yerel finansmanının kısıtlılığı daha iyi görülecektir.

kültürel, beşeri ve materyal kaynakların sürekli mobilizasyonunu temin edebilmek için çeşitli referans çerçeveleri kullanmaktadır.

Robinson (2004: 130-135), Hamas'ın ideolojisini betimlemek için beş önemli çerçeve kullandığını belirtmektedir:

Birincisi, “Filistin toprağı bir *waqf*’tır” (İslami mülk) söylemiyle Hamas, hiç kimsenin Filistin topraklarının tamamından ya da bir kısmından vazgeçmeye hakkının ve otoritesinin olmadığını savunmaktadır (Maqdsi, 1993: 125). Abu-Amr (1993: 8), Gazze’de toplam mülkiyetin yüzde 10’luk bir kısmının *waqf* olduğunu belirtir ancak Hamas’ın *waqf* tanımlamasını Filistin’de “egemenliği ifade eden” bir biçimde genişlettiği görülmektedir (Robinson, 2004: 130). Bununla öncelikle, yalnızca Batı Şeria ve Gazze’yi içerecek bir Filistin devleti kurma girişimleri ve Filistin topraklarında kurulacak İsrail egemenliği reddedilmektedir (Robinson, 2004: 130). Ayrıca, Filistin toprakları tüm Müslümanlar için kutsal²⁴ kabul edildiğinden, bu toprakların kurtarılması tüm Müslümanlara düşen dinsel bir görev olarak tanımlanmaktadır. Bu söylemle Hamas’ın, Filistin mücadelesi için tüm İslam toplumunun mobilizasyonunu hedeflediğini söylemek mümkündür.

İkincisi, “İslam çözümdür” sloganıyla Hamas, İslam’ı Filistin meselesinin çözüm yöntemine dair bir referans çerçevesi olarak sunmaktadır (Robinson, 2004: 130-131). Hareketin İslami vurgusu, Müslüman Kardeşler’in temel ideolojisiyle paralellik göstermekte ve Filistinli seküler-milliyetçi gruplar karşısında alternatif bir siyaset önermektedir.

Üçüncüsü, hareketin söylemlerinde “Yahudi” (*Jewish*) referansını kullanması, İsrail-Filistin çatışmasını dinsel bir çerçevede açıkladığını göstermektedir (Robinson, 2004: 131-132). Hareket, Yahudi referansını “güvenilmezlik, komploculuk ve emperyalizm” vurgusuyla şekillendirmektedir (Wagemakers, 2010: 360-361). Negatif kimliklendirme, temelde, düşmanın tanımlanması ve meşruiyetinin yıkılmasını içermekte ancak hareketin karşı mücadele yönteminin olumlanmasını da bünyesinde taşımaktadır.

Dördüncüsü, barış görüşmelerinin etkin olduğu dönemlerde kullanılan bir referans çerçevesi olarak *sabr* (sabır, dayanma) kavramı, sürecin başarısızlığa mahkûm olduğunun vurgulanmasını sağlamaktadır. Öte yandan, *sabr* kavramı bir eylemsizlik halini ifade etmemektedir; aksine *sabr* çağrısı yapılan Oslo sürecinde İzzeddin el-Kassam Tugayları İsrail’e yönelik saldırılarına devam etmiştir (Robinson, 2004: 133).

24 638 yılında Kudüs’ün Bizans’tan alınmasının ardından tüm Filistin toprakları fethedildiğinde bu toprakların paylaşılmak yerine tüm Müslümanlar için *waqf* olarak bırakılması ve Müslümanların ilk kıblesi olan Mescid-i Aksa’nın Kudüs’te yer alması bu kutsallığın temelini oluşturmaktadır (Dalar, 2009: 76-77).

Beşincisi ise, İslami bir perspektifle okunan özgün milliyetçilik yorumuyla ilgilidir. Hareket, milliyetçiliği sadece materyal, beşeri ya da coğrafi unsurlara dayalı etnik veya territoryal milliyetçilik bağlamında değil, esasen dinin bir parçası olarak tanımlamaktadır (Maqdsi, 1993: 125; Robinson, 2004: 134). Bu bağlamda, Mishal, “İslami hareket bir milliyetçi harekettir” diyerek İslam ile milliyetçilik arasında doğrudan bağlantı kurmaktadır (Rabbani, 2008a: 70).

Kavramsal çerçeveler, ayrıca, hareketin stratejisini ve taktik değişimlerini açıklayabilmek için araç olarak da kullanılmaktadır. Bu kapsamda Wagemakers (2010), Hamas’ın “güvenilmezlik, intikam, birlik ve kazanımlar” temalarını kullanarak silahlı mücadelesini meşrulaştırmaya çalıştığını vurgulamaktadır. Buna göre, siyasal ortamın silahlı mücadeleye ara verilmesini gerektirdiği durumlarda ilk iki temanın kullanımı azalmakta ancak diğer ikisi, politika değişikliğini açıklayabilmek için manipüle edilmektedir. “Birlik” teması, toplumla ortak bir çerçeve belirlemek için kullanılmakta ve silahlı saldırılara devam etme ya da ara verme kararı alınırken “ulusal birliği sürdürme” temasıyla ön plana çıkmaktadır. Bu da hareketin toplumsal taleplere göre “dinamik” bir mücadele stratejisi kullandığını göstermektedir. “Kazanımlar” teması ise, çatışma veya ateşkes dolayısıyla elde edilen kazanımlar söylemiyle duruşunu meşrulaştırma girişimini ortaya koymaktadır.

Kavramsal çerçeveler hareketin, Filistin meselesini tanımlama biçimini ve değişen stratejilerini haklılaştırma girişimini yansıtmaktadır. Fakat aynı zamanda örgütsel bir alt-hedef olan kaynak mobilizasyonunu sağlamaya dönüktür. Bu noktada, siyasal yapı ile hareket örgütü arasında bireysel katılımcıların yer aldığı gerçeği göz önünde tutularak, analizin kapsamını bireysel unsurlara ve kimlik inşası sürecine doğru genişletmesi gerekmektedir.

3.5. Hamas: Kimlik İnşası ve Harekete Katılım

Hamas, hareketin kimliğini inşa ederken bir yandan Filistin meselesini dinsel bir görünümle biçimlendirmekte bir yandan da klasik toplumsal sınıfları aşan bir kimlik oluşumu sergilemektedir. İnşa süreci, içerideki-dışarıdaki “dünya” algılamasının örgütsel tanımlamalarla şekillendirilmesi aracılığıyla “öteki” konumundaki rakip hareketleri ve düşmanı tanımlamayı içermektedir. Ayrıca, hareketin “materyal kazanç, kişisel şöhret, toplumsal statü ya da ödül” peşinde koşmadığını belirtirken (Maqdsi, 1993: 130) yaptığı gibi, kimliklerin, çıkarların ve taleplerin bireysel ve kolektif görünümleri arasındaki çizginin örgütsel bir çerçeveye bulanıklaştırılmasına dönük bir mücadeleyi de yansıtmaktadır.

Eco (2014: 15-39)’nun kimlik inşasına içkin olarak gördüğü “düşmanı şeytanlaştırma” süreci, gerek hareketin özgün İslami kimliğinin yüceltilmesi

gerekse de bu “düşman” ile mücadeleye ortak olan diğer aktörlerin tutumlarının eleştirisiyle ortaya konmuştur. Bu anlamda Hamas, diplomasiyi önceleyen tutumsal değişimi ve milliyetçi-seküler kimliği dolayısıyla FKÖ fraksiyonlarını ve daha önemlisi doğrudan İsrail’i ve “Yahudi”yi ötekisi olarak konumlandırmıştır. İlki genel olarak İslami kimliğe vurgu yapılarak ötekileştirilirken ikincisi “düşman” olarak konumlandırılmaktadır. Hamas, kendi kimliğini inşa ederken Yahudi kimliğinin gizli faaliyetleriyle illegal ve gayriahlâkî işler yürüterek “İslam’a ve Müslümanlara” karşı meydan okuduğunu duyurmaktadır (Maqdsi, 1993: 131). Ancak şeytanlaştırma süreci İsrail-Filistin çatışmasının tüm tarafları bağlamında geçerlidir. Kelman (1987), çatışmanın taraflarının süreci “ulusal kimlik ve varoluş çevresinde [dönen] sıfır-toplamlı bir çatışma” olarak algıladığını ve neticede bu bakış açılarının “tehlikeli bir şekilde canavarlaştıran imalarıyla diğerinin meşruiyetini sorgulayan” girişimlere yol açtığını savunmaktadır. Bu bağlamda taraflar arasında fiziksel çatışmaların yanı sıra bir kimlik çatışması da söz konusudur.

Hamas, İslami kimliğini büyük oranda Müslüman Kardeşler geleneğinden ve onun Filistin’deki deneyiminden miras almıştır. İki örgütlenme arasındaki bu aktarım, hareketin toplumsal alanda yürüttüğü yardım ve eğitim faaliyetlerinin önemli bir unsuru olmuştur. Ayrıca, Hamas’ın Filistin meselesine “İslami bir sorun” olarak yaklaşması da -eylem modeli bağlamında farklılaşma söz konusu olsa da- ikinci bir aktarım unsurudur. Hamas, Kuruluş Bildirisi’nde kendi kimliğini belirlerken ideolojisini, öğretisini ve dünya görüşünü İslam’dan türettiğini, eylemlerini İslam’a göre belirlediğini ve ilham kaynağının İslam olduğunu ilan etmektedir (Maqdsi, 1993: 123). Bildiri boyunca bütün unsurların İslami bir perspektifle sunulması hareketin, “kelimeler ve eylem ile” (Maqdsi, 1993: 125) biçimlenen eylem modeli anlayışıyla tutarlılık göstermektedir.

Hamas’ın Filistin’de İslami vurgusu ve sosyal faaliyetleri dolayısıyla geniş bir etki alanı yaratmış olması, öncelikle toplumsal yapıyla ilgilidir. Abu-Amr (1994), büyük çoğunluğun Müslüman olduğu Filistin toplumunda, İslam’ın temel rolü sebebiyle, İslami hareketin toplumun geniş kesimlerinin desteğine dayanabildiğini belirtmektedir. Ayrıca, İsrail işgalinin yalnızca Filistin’in Arap kimliğine değil aynı zamanda İslami karakterine de bir tehdit sunduğu anlayışı, İslami hareketin yükselişinin önemli bir unsuru olmuştur (Abu-Amr, 1994: xvi). Öte yandan hareket yalnızca İslami kesimleri mobilize etmemektedir. Özellikle Oslo sürecinin Filistinliler için toplumsal hayal kırıklığı yarattığı bir dönemde, Hamas, sürece yönelik eleştirileriyle siyasal sığınak haline gelmiştir (Robinson, 2004: 126).

Hareket popülaritesini ağırlıklı toplumsal ve siyasal faaliyetlerine borçludur (Hroub, 2004). Buna göre, “çaresizlik zamanlarında” Filistin liderlerinin verdiği ödünler neticesinde “tüm elde ettikleri kitlesel yıkım ve

kalan topraklarının parçalanması olan” halk, Hamas’ı “Filistin onurunun temsilcisi ve Filistin hakları savunmasının sembolü” olarak görmeye başlamıştır. Hareketi bu konuma taşıyan temel unsur, toplumun en yoksul kesimlerine “dinsel inanışa veya siyasal üyeliğe göre ayırım yapmaksızın” sosyal yardım sunmasıdır (Hroub, 2004: 22). Aslında, hareketin popülaritesi önemli ölçüde sosyal, siyasal ve askeri-militer unsurları içerisinde barındıran karmaşık rollerinin sürdürülebilirliğini sağlayabilmesinde ve eylem stratejisini toplumsal-siyasal sahnenin görünümüne bağlı olarak farklılaştırmasında yatmaktadır. Bu bağlamda, hareket “işgale karşı direniş” politikasını, herhangi bir taviz vermeksizin, barış görüşmelerinin söz konusu olduğu dönemlerde geri çekmekte ve siyasal aktörlere alan tanımaktadır. Mevcut aktörlerin çözüme ulaşmaktaki başarısızlığı, hareketin “işgale karşı direnişin” en önemli aktörü olarak ortaya çıkmasına imkân tanımaktadır.

Hamas bir yandan Filistin gerçekliğinin bir sonucudur bir yandan da kendi söylemleri ve anlatılarıyla bu gerçekliği inşa ederek üçüncü taraflara aktarımını biçimlendirmektedir. Bu aktarım, hareketin içselleştirdiği İslami miras nedeniyle dinsel bir görünümde olmakta ve klasik toplumsal tabakaların aşındırıldığı İslami bir kimlik inşasına sahne olmaktadır. Bu bağlamda Hamas sorunun yalnızca bir Filistinli meselesi olmadığını, Arap ve İslami bir karakter taşıdığını belirtmektedir. Hareketin özgün kimliği, Filistin siyasetini domine eden milliyetçi-seküler unsurlara karşı kendisini İslami alternatif olarak konumlandırmasını sağlamaktadır. Hareket, Müslüman Kardeşler deneyiminden aldığı mirasla askeri-militer örgütlenmesi ve toplumsal faaliyetleri arasında daha çok ikincisi lehine bir yapılanmaya gitmiştir ve katılımcılarını ağırlıklı olarak sosyal ve kültürel faaliyetleri vasıtasıyla devşirmektedir.

Sonuç

Bu çalışma Toplumsal Hareket Çalışmaları’nın iki temel sorusu olan, bir hareket “neden” ve “nasıl” ortaya çıkar ve varlığını sürdürür sorularının kapsamını, kolektif siyasal şiddet hareketlerini de içerecek biçimde genişletmektedir. Bu doğrultuda öncelikle, geleneksel Terörizm Çalışmaları’nın siyasal şiddet analizinde önemli kısıtlılıklar yarattığı tartışılmıştır. Geleneksel Terörizm Çalışmaları’nın, hegemon bakışın hâkim olduğu bir akademik alan yaratarak, yalnızca sınırlı bir çevrede üretilen ve bu yönüyle de belirli çıkarlara ve amaçlara hizmet eden bir terörizm kavrayışı geliştirdiği görülmektedir. Sorun çözücü doğasıyla Terörizm Çalışmaları, mevcut siyasal güç ilişkilerinin önemli bir uzantısı haline gelmiştir. Buna karşın çalışma kapsamında, alandaki kısıtlılıkların aşılabilmesi için Kaynak Mobilizasyonu yaklaşımı ve Yeni

Toplumsal Hareketler teorisi gibi Toplumsal Hareketler yaklaşımlarının önemli katkılar sunabileceği savı desteklenmektedir.

Kolektif siyasal şiddet hareketleri, toplumsal hareketler gibi kolektif dayanışmalar yaratan meydan okumalar içermekte ve siyasal fırsat yapılarının değişimi karşısında yeniden biçimlenmektedir. Bu açıdan, Toplumsal Hareket Çalışmaları'nın sunacağı disiplinlerarası çalışma imkânı, kolektif siyasal şiddet hareketlerinin ortaya çıktığı ve sürdürüldüğü özgün toplumsal-tarihsel koşullar altında dinamik bir analizinin gerçekleştirilebilmesi için önemlidir. Çalışma kapsamında ayrıca, Toplumsal Hareket Çalışmaları'nın, şiddet içermeyen hareketlere odaklanmasına karşın, siyasal şiddet vakalarının analizine önemli katkılar sunabilecek araçları barındırdığı savından yola çıkılarak, Terörizm Çalışmaları'nın varsaydığından daha karmaşık bir örgütlenme sunan ve mevcut literatürün analizde yetersiz kaldığı *Hamas* incelenmiştir.

Hamas, 1987'de kurulmuş olmasına karşın, daha geniş bir İslami hareket deneyiminin bir parçasıdır. Zira Hamas'ın kuruluşu, Filistin'de toplumsal İslamlaşma hedefiyle hareket eden ve zaman zaman çatışmalara dahil olsa da ağırlıklı olarak toplumsal yardımlar ve hizmetlere odaklanıp şiddet-dışı kalan Müslüman Kardeşler'in radikalleşmesini ifade etmektedir. Filistin siyasetinin çatışmalı bir görünüme bürünmesiyle değişen siyasal fırsat yapıları karşısında hareket, temel eylem modeli bağlamında bir ayrışmaya gidip askeri-militer bir örgütlenme olarak Hamas'ı kurmuştur. Ancak Hamas'ın kuruluşu yalın bir şekilde değişen fırsat yapılarının doğrudan bir sonucu değildir fakat önemli ölçüde etkileşimsel-ilişkisel zeminde gerçekleşmiştir.

Hamas, kendisini bir yandan işgale karşı direnişi simgeleyen milliyetçi bir hareket olarak bir yandan da Filistin mücadelesinin milliyetçi-seküler aktörlerine karşı İslami bir alternatif olarak konumlandırmaktadır. Hamas, kuruluşu itibarıyla çatışma içerisinde yer alan askeri-militer bir örgütlenme olsa da, Müslüman Kardeşler'in Filistin'de yerine getirdiği toplumsal rolleri miras almış ve yaygın şekilde sosyal yardım faaliyetleri içerisinde bulunmuştur. Ayrıca hareket 2006 seçimlerine katılarak siyasi parti oluşumuna gitmiş ve geleneksel duruşunda değişiklikler yaparak sivil toplum, demokrasi ve reform vurgusunu ön plana çıkarmıştır. Bu koşullar altında, Hamas'ın yalın bir şekilde "terörist" örgütlenme olduğunu söylemek mümkün olamamaktadır. Bu çalışmanın da savunduğu üzere Hamas, bir toplumsal hareketi, siyasal partiyi ve askeri-militer kanadı içerisinde barındıran daha karmaşık bir hareket örgütlenmesi sunmaktadır. Bu bağlamda, hareketi askeri-militer kanadı dolayısıyla "terörist" olarak adlandırmak, hareketin Filistin'de yerine getirdiği sosyal ve siyasal rolleri gözden kaçırmak anlamını taşıyacaktır.

Kaynakça

- Abrahms, Max (2008), "What Terrorists Really Want: Terrorist Motives and Counterterrorism Strategy", *International Security*, 32 (4): 78-105.
- Abu-Amr, Ziad (1993), "Hamās: A Historical and Political Background", *Journal of Palestine Studies*, 22 (4): 5-19.
- Abu-Amr, Ziad (1994), *Islamic Fundamentalism in the West Bank and Gaza: Muslim Brotherhood and Islamic Jihad* (Bloomington: Indiana University Press).
- Alexander, Yonah (Der.) (2010), *Terrorists in Our Midst: Combating Foreign-Affinity Terrorism in America* (Santa Barbara: Praeger).
- Altuntaş, Ekin O. (2009), *Terörizme Karşı Savaş Stratejisi* (Ankara: İmge Kitabevi).
- Awad, Mubarak E. (1984), "Non-Violent Resistance: A Strategy for the Occupied Territories", *Journal of Palestine Studies*, 13 (4): 22-36.
- Baumgarten, Helga (2005), "The Three Faces/Phases of Palestinian Nationalism, 1948–2005", *Journal of Palestine Studies*, 34 (4): 25-48.
- Bayat, Asef (2006), *Ortadoğu'da Maduniyet: Toplumsal Hareketler ve Siyaset* (İstanbul: İletişim Yayınları) (Der. ve Çev. Özgür Gökmen ve Seçil Deren).
- Beck, Colin J. (2008), "The Contribution of Social Movement Theory to Understanding Terrorism", *Sociology Compass*, 2 (5): 1565-1581.
- Beinin, Joel ve Frédéric Vairel (2011), *Social Movements, Mobilization, and Contestation in the Middle East and North Africa* (Stanford: Stanford University Press).
- Bhasin, Tavishi ve Maia C. Hallward (2013), "Hamās as a Political Party: Democratization in the Palestinian Territories", *Terrorism and Political Violence*, 25 (1): 75-93.
- Bozarslan, Hamit (2011), *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi (Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonundan El Kaide'ye)* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Breen Smyth, Marie (2007), "A Critical Research Agenda for the Study of Political Terror", *European Political Science*, 6 (3): 260-267.
- Breen Smyth, Marie, Jeroen Gunning, Richard Jackson, George Kassimeris ve Piers Robinson (2008), "Critical Terrorism Studies—an Introduction", *Critical Studies on Terrorism*, 1 (1): 1-4.
- Castells, Manuel (2008), *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür* (Cilt 2: Kimliğin Gücü) (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).
- CFR (2009, January 8), "Backgrounder: Hamās", <http://washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/01/08/AR2009010801937.html> (26.07.2015).
- Cohen, Jean (1999), "Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler", Kenan Çayır (Yay. Haz.), *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar* (İstanbul: Kaknüs Yayınları): 109-129.
- Council Decision (2015, March 26), "(CFSP) 2015/521", *Official Journal of the European Union*, L82.
- Cox, Robert W. (1981), "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millennium-Journal of International Studies*, 10 (2): 126-155.
- Dalar, Mehmet (2009), *Gazze Savaşı: Filistin Direnişi, İsrail Yayılmacılığı ve Uluslararası Hukuk* (Bursa: Dora Yayınları).

- della Porta, Donatella (2008), "Research on Social Movements and Political Violence", *Qualitative Sociology*, 31 (3): 221-230.
- della Porta, Donatella (2009), "Social Movement Studies and Political Violence", *Transcript of the Lecture at the Centre for Studies in Islamism and Radicalisation (CIR)* (Denmark: Aarhus University).
- della Porta, Donatella (2013), *Clandestine Political Violence* (USA: Cambridge University Press).
- Eco, Umberto (2014), *Düşman Yaratmak ve Rastgele Yazılar* (İstanbul: Doğan Kitap) (Çev. Leyla Tonguç).
- Eisinger, Peter K. (1973), "The Conditions of Political Behavior in American Cities", *The American Political Science Review*, 67 (1): 11-28.
- Esposito, Michele K. (2005), "The Al-Aqsa Intifada: Military Operations, Suicide Attacks, Assassinations, and Losses in the First Four Years", *Journal of Palestine Studies*, 34 (2): 85-122.
- Filiu, Jean-Pierre (2012), "The Origins of Hamas: Militant Legacy or Israeli Tool?", *Journal of Palestine Studies*, 41 (3): 54-70.
- General Court of the European Union (2014, December 17), "Judgment in Case T-400/10, Hamas v. the Council", *Press Release No. 178/14*.
- Goffman, Erving (1974), *Frame Analysis* (Boston: Northeastern University Press).
- Goodwin, Jeff (2004), "Review Essay: What Must We Explain to Explain Terrorism?", *Social Movement Studies*, 3 (2): 259-262.
- Göle, Nilüfer (2011), *İslam ve Modernlik Üzerine Modern Desenler*, 4. Baskı, (İstanbul: Metis Yayınları).
- Gunning, Jeroen (2007a), "A Case for Critical Terrorism Studies?", *Government and Opposition*, 42 (3): 363-393.
- Gunning, Jeroen (2007b), *Hamas in Politics: Democracy, Religion, Violence* (London: Hurst & Company).
- Gunning, Jeroen ve Richard Jackson (2011), "What's so 'Religious' about 'Religious Terrorism'?", *Critical Studies on Terrorism*, 4 (3): 369-388.
- Haas, Peter M. (1992), "Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination", *International Organization*, 46 (1): 1-35.
- Habermas, Jürgen (1981), "New Social Movements", *Telos*, 49: 33-37.
- Hadi, Mahdi A. (2007), *Documents on Palestine, Volume II: 1948-1973* (Jerusalem: PASSIA).
- Hamas (2006, March 19), "National Unity Government Program", *Journal of Palestine Studies*, 35 (4): 163-164.
- Haniyeh, Ismail (2006, March 31), "A Just Peace or No Peace", *The Guardian*. <http://www.theguardian.com/commentisfree/2006/mar/31/israel> (25.07.2015).
- Hoffman, Bruce (2006), *Inside Terrorism* (New York: Columbia University Press).
- Hroub, Khaled (2004), "Hamas after Shaykh Yasin and Rantisi", *Journal of Palestine Studies*, 33 (4): 21-38.
- Hroub, Khaled (2006a), "A 'New' Hamas through Its New Documents", *Journal of Palestine Studies*, 35 (4): 6-27.
- Hroub, Khaled (2006b), *Hamas: A Beginner's Guide* (London: Pluto Press).

- Inat, Kemal (2015), "Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın Hamas Kararını Nasıl Okumalı?", *Ortadoğu Analiz*, 7 (66): 28-29.
- Jackson, Richard (2007), "The Core Commitments of Critical Terrorism Studies", *European Political Science*, 6 (3): 244-251.
- Jackson, Richard (2009a), "Critical Terrorism Studies: An Explanation, a Defence and a Way Forward", *BISA Annual Conference*, 14-16 December (UK: University of Leicester).
- Jackson, Richard (2009b), "Knowledge, Power and Politics in the Study of Political Terrorism", Jackson, Richard, Marie Breen Smyth ve Jeroen Gunning (Der.), *Critical Terrorism Studies: A New Research Agenda* (Abingdon: Routledge): 66-83.
- Jackson, Richard, Lee Jarvis, Jeroen Gunning ve Marie Breen Smyth (2011), *Terrorism: A Critical Introduction* (Great Britain: Palgrave Macmillan).
- Kelman, Herbert C. (1987), "The Political Psychology of the Israeli-Palestinian Conflict: How Can We Overcome the Barriers to a Negotiated Solution?", *Political Psychology*, 8 (3): 347-363.
- Khalidi, Rashid I. (2001), "Resolution 242 (United Nations)", J. Krieger (Der.), *The Oxford Companion to Politics of the World* (2nd Ed.) (New York: Oxford University Press): 728-729.
- Klandermans, Bert (1986), "New Social Movements and Resource Mobilization: The European and the American Approach", *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 4 (2): 13-37.
- Laqueur, Walter (1999), *The New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destruction* (Oxford: Oxford University Press).
- Laqueur, Walter (2002), "Terörizmin Yorumlanması", Güzel, Cemal (Der.), *Silinen Yüzler Karşısında Terör* (Ankara: Ayraç Yayınevi): 95-141.
- Ma'an News Agency (2009, April 27), "Mash'al Reelected Leader of Hamas Politburo", <http://maannews.com/Content.aspx?id=210134> (30.07.2015).
- Maqdsi, Muhammad (1993), "Charter of the Islamic Resistance Movement (Hamas) of Palestine", *Journal of Palestine Studies*, 22 (4): 122-134.
- Mark, Clyde (2005, April 26), "Palestinians and Middle East Peace: Issues for the United States", *CRS Issue Brief for Congress*, IB92052, <https://www.fas.org/sgp/crs/mideast/IB92052.pdf> (21.07.2015).
- McAdam, Doug ve Dieter Rucht (1993), "The Cross-National Diffusion of Movement Ideas", *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 528: 56-74.
- McCarthy, John D. ve Mayer N. Zald (1977), "Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory", *American Journal of Sociology*, 82 (6): 1212-1241.
- Melucci, Alberto (1980), "The New Social Movements: A Theoretical Approach", *Social Science Information*, 19 (2): 199-226.
- Melucci, Alberto (1996), *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Mishal, Khalid (2006), "Commentary on the Hamas Victory", *Journal of Palestine Studies*, 35 (3): 205-206.
- Mishal, Khalid (2009), "Remarks on Hamas Charter, President Obama, Comparisons with Hizballah, and Other Matters", *Journal of Palestine Studies*, 38 (4): 215-217.
- Mishal, Khalid (2010), "Remarks on Hamas's Policies", *Journal of Palestine Studies*, 40 (1): 186-191.

- Mohamad, Hussam (1997), "PLO Strategy: From Total Liberation to Coexistence", *The Palestine-Israel Journal*, 4 (2), <http://www.pij.org/details.php?id=481> (21.07.2015).
- Mueller, John (2006), *Overblown: How Politicians and the Terrorism Industry Inflate National Security Threats, and Why We Believe Them* (New York: Free Press).
- Muslih, Muhammad (1990), "Towards Coexistence: An Analysis of the Resolutions of the Palestine National Council", *Journal of Palestine Studies*, 19 (4): 3-29.
- Pape, Robert A. (2005), *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism* (New York: Random House).
- Paz, Reuven (2001, July 19), "Islamic Palestine or Liberated Palestine? The Relationship between the Palestinian Authority and Hamas", <https://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=2028> (25.07.2015)
- Rabbani, Mouin (2008a), "The Making of a Palestinian Islamist Leader: An Interview with Khalid Mishal: Part I", *Journal of Palestine Studies*, 37 (3): 59-73.
- Rabbani, Mouin (2008b), "A Hamas Perspective on the Movement's Evolving Role: An Interview with Khalid Mishal: Part II", *Journal of Palestine Studies*, 37 (4): 59-81.
- Raphael, Sam (2009), "In the Service of Power: Terrorism Studies and US Intervention in the Global South", Jackson, Richard, Marie Breen Smyth ve Jeroen Gunning (Der.), *Critical Terrorism Studies: A New Research Agenda* (Abingdon: Routledge): 49-65.
- Rapoport, David C. ve Yonah Alexander (Der.) (1982), *The Morality of Terrorism: Religious and Secular Justifications* (New York: Pergamon Press).
- Robinson, Glenn E. (2004), "Hamas as Social Movement", Wiktorowicz, Quintan (Der.), *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach* (USA: Indiana University Press): 112-139.
- Rudolph, Rachael M. (2008), "The Islamic Resistance Movement In Palestine (Hamas): A Successful Transition, But Will It Survive?", Engeland, Anisseh V. ve Rachael M. Rudolph (Der.), *From Terrorism to Politics* (UK: Ashgate Publishing): 81-96.
- Sageman, Marc (2004), *Understanding Terror Networks* (Pennsylvania: University of Pennsylvania Press).
- Said, Edward (1986), "The Burdens of Interpretation and the Question of Palestine", *Journal of Palestine Studies*, 16 (1): 29-37.
- Sayigh, Yezid (1997), *Armed Struggle and the Search for State: The Palestinian National Movement, 1949-1993* (Oxford: Clarendon Press).
- Silke, Andrew (2009), "Contemporary Terrorism Studies: Issues in Research", Jackson, Richard, Marie Breen Smyth ve Jeroen Gunning (Der.), *Critical Terrorism Studies: A New Research Agenda* (Abingdon: Routledge): 34-48.
- Snow, David A., E. Burke Rochford, Steven K. Worden ve Robert D. Benford (1986), "Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation", *American Sociological Review*, 51 (4): 464-481.
- Tarrow, Sidney (1986), "Comparing Social Movement Participation in Western Europe and the United States: Problems, Uses, and a Proposal for Synthesis", *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 4 (2): 145-170.
- Tarrow, Sidney (1994), *Power in Movement: Social Movements, Collective Action and Politics* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Tilly, Charles (2008), *Toplumsal Hareketler 1768-2004* (İstanbul: Babil Yayınları) (Çev. Orhan Düz).
- Tilly, Charles (2009), *Kolektif Şiddet Siyaseti* (Ankara: Phoenix Yayınevi) (Çev. Seda Özel).

- Touraine, Alain (1985), "An Introduction to the Study of Social Movements", *Social Research*, 52 (4): 749-787.
- Touraine, Alain (1988), *Return of the Actor: Social Theory in Postindustrial Society* (Minneapolis: University of Minnesota Press).
- Touraine, Alain (1999), "Toplumdan Toplumsal Harekete", Çayır, Kenan (Yay. Haz.), *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar* (İstanbul: Kaknüs Yayınları): 35-51.
- UNRWA (n.d.), "Palestine Refugees", <http://www.unrwa.org/palestine-refugees> (25.07.2015).
- Wagemakers, Joas (2010), "Legitimizing Pragmatism: Hamas' Framing Efforts from Militancy to Moderation and Back?", *Terrorism and Political Violence*, 22 (3): 357-377.
- Wiktorowicz, Quintan (Der.) (2004), *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach* (Bloomington: Indiana University Press).
- Wilkinson, Paul (2011), *Terrorism versus Democracy: The Liberal State Response*, 3rd Ed., (Abingdon: Routledge).
- Winkler, Carol K. (2006), *In the Name of Terrorism: Presidents on Political Violence in the Post-World War II Era* (Albany, NY: State University of New York Press).